

บทที่ 2

พัฒนาการของการค้าข้าวข้ามโขงในฐานะเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ

อาจไม่ยุติธรรมนักหากเราด่วนตีตราการค้าข้าวข้ามโขงในฐานะกิจกรรมเถื่อนตามการนำเสนอของสื่อกระแสหลักที่นิยามการค้าข้าวว่าเป็นขบวนการค้าข้าวเถื่อน ผู้ศึกษาเลือกที่จะนิยามการค้าข้าวข้ามโขงในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ว่าเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการของชาวบ้านในชุมชนชายแดน ณ หมู่บ้านโบกหิน การค้าข้าวข้ามโขงมีพัฒนาการผ่านความสัมพันธ์ที่ก่อตัวและโยงใยในชุมชนชายแดนที่ศึกษาผ่านช่วงเวลาต่างๆ การค้าข้าวข้ามโขง คือการนำเข้าข้าวจากชุมชนในฝั่งลาวข้ามแม่น้ำโขงมายังฝั่งไทยผ่านหมู่บ้าน โบกหิน โดยกลุ่มชาวบ้านในหมู่บ้านชายแดนละแวกนั้น การค้าข้าวเชิงพาณิชย์ในกลุ่มชาวบ้าน โบกหิน เริ่มต้นขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 2540 ซึ่งเป็นเวลาหลังจากที่ชุมชนในฝั่งลาวสามารถเข้าถึงปัจจัยในการผลิตข้าวในเชิงพาณิชย์ ทำให้ชาวบ้านในฝั่งลาวมีข้าวเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนและมีข้าวเหลือเพื่อเป็นอุปทานต่อความต้องการข้าวในชุมชนอื่น ๆ การอภิปรายในบทนี้จะชี้ให้เห็นว่าการค้าข้าวข้ามโขง ณ หมู่บ้าน โบกหิน มีพัฒนาการในปริมณฑลของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการอย่างไรผ่านสามช่วงเวลาของการค้าข้าวข้ามโขง

ในการอภิปรายผู้ศึกษาประยุกต์ใช้มโนทัศน์ในการถอดรหัสและตีความพรมแดนของ Haselsberger (อ้างแล้ว) ในพรมแดนมิติสังคมวัฒนธรรม มิติกายภาพทางการเมืองที่ทับซ้อนกัน เพื่อชี้ให้เห็นถึงการเลือกการค้าข้าวข้ามโขงเป็นการดำรงชีพ และเพื่อนำเสนอถึงการแปรผันของการค้าข้าวข้ามโขงตามรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการที่เกี่ยวข้องในสามช่วงเวลา รูปแบบของการค้าข้าวข้ามโขง ได้แก่ ช่วงแรก คือ ช่วงเวลาของการค้าข้าวบนฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติ (ทศวรรษที่ 2540) ช่วงที่สอง คือ การค้าข้าวบนฐานความสัมพันธ์เชิงองค์กร (พ.ศ. 2550 – 2553) และช่วงที่สาม คือ การค้าข้าวข้ามโขงบนฐานความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (พ.ศ. 2554 – 2555) ในการทำความเข้าใจกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนหนึ่ง ๆ ในพื้นที่ชายแดนหนึ่ง ๆ สำคัญยิ่งที่เราต้องรู้จักบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของพื้นที่นั้น ก่อนเข้าสู่การอภิปรายเกี่ยวกับการค้าข้าว ณ หมู่บ้าน โบกหิน ผู้ศึกษาขอให้ข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการของชุมชนโดยเชื่อมโยงกับการดำรงชีพของชาวบ้านเป็นอันดับแรก ในปี 2430 บรรพบุรุษรุ่นแรกของชาวบ้าน โบกหิน จำนวนทั้งสิ้น 12 ครัวเรือนอพยพจากอำเภอใกล้เคียงเพื่อจับจองที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน

ชาวบ้านกลุ่มนี้ ดำรงชีพโดยอาศัยฐานทรัพยากรธรรมชาติน้ำโขงเพื่อการประมง และอาศัยทรัพยากรที่ดิน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “สวนของ” เพื่อเพาะปลูกพืช ผลผลิตจากการประมงและการเกษตรเหล่านี้จะถูกใช้เพื่อบริโภคในครัวเรือนและแลกเปลี่ยนระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้าน โบกหินและพื้นที่ใกล้เคียงทั้งฝั่งไทย และลาว อย่างไรก็ตาม จุดเปลี่ยนของวิถีการผลิตของสมาชิกในหมู่บ้านเริ่มชัดเจนตั้งแต่ พ.ศ. 2517 ที่ชุมชนหมู่บ้าน โบกหินถูกเชื่อมต่อกับชุมชนอื่นๆ ที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินด้วยถนนยุทธศาสตร์เส้นหนึ่ง ซึ่งถูกสร้างตามแผนยุทธศาสตร์ชายแดนในช่วงพ.ศ. 2514 – 2518 เพื่อรองรับการปฏิบัติงานด้านความมั่นคงในพื้นที่ชายแดนเลียบบฝั่งโขง³ การเชื่อมต่อกับชุมชนภายนอกด้วยทางหลวงชนบทนั้น นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงของวิถีการผลิตจากการยังชีพผู้เชิงพาณิชย์เพื่อรองรับอุปสงค์ต่อสินค้าเกษตรและสินค้าประมงที่มาจากชุมชนอื่นๆ

วิถีการผลิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับการขยายขนาดของชุมชนตามสถานการณ์ทางสังคมในช่วงเวลาต่าง ๆ เช่น ในช่วงสงครามกลางเมืองของลาว โดยเฉพาะพ.ศ. 2518 หมู่บ้าน โบกหินเป็นค่ายหลบภัยให้กับชาวลาว⁴ ทำให้ชาวลาวบางส่วนเริ่มเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน โบกหินในฐานะผู้ลี้ภัยทางการเมืองจากลาว รวมทั้งตั้งถิ่นฐานใหม่ผ่านการแต่งงาน เป็นต้น นอกจากการเพิ่มจำนวนสมาชิกชุมชนที่มาจากฝั่งลาวแล้ว การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในช่วงพ.ศ. 2526 – 2535 โดยเฉพาะการขยายเขตไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้านยังส่งผลให้มีชาวบ้านในพื้นที่ใกล้เคียงในฝั่งไทยย้ายเข้ามาตั้งรกรากในเขตหมู่บ้านอีกด้วย (ข้อมูลจากประวัติศาสตร์ชุมชน และการสัมภาษณ์แม่เย็น, 25 มี.ค. 55) การขยายตัวของชุมชนที่สวนทางกับทรัพยากรที่ดินที่ลดลงเนื่องจากการจับจองโดยผู้อพยพรุ่นก่อนหน้า กอปรกับจารีตเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรที่ให้สิทธิในการใช้ทรัพยากรแก่ผู้ที่มาก่อน เขตการทำประมง ที่ชาวบ้านเรียกว่า ลวงหมา และลวงปลา⁵ ที่ดิน ซึ่งได้แก่ สวนของและที่นาที่ยังมีปริมาณเท่าเดิมจึงไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้ในกลุ่มชาวบ้านที่ตั้งรกรากในภายหลัง จนนำไปสู่ปัญหาในการเข้าถึงทรัพยากรอย่างไม่เท่าเทียมในชุมชน

³ โปรดดูเพิ่มเติมจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 3 เป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจสาขาการคมนาคมและขนส่งในระยะของแผนพัฒนาฯ มีแผนก่อสร้างทางหลวงชนบท ทางหลวงท้องถิ่นและทางเป็นระยะทางรวมถึง 12,200กม.

⁴ จากคำสัมภาษณ์ของแม่เย็นที่ว่า “สมัยแม่สาว ๆ นะ ช่วงลาวแตก บ้านเรานี้เป็นที่พักพิงให้เขาเลย...” วันที่ 25 มี.ค. 55

⁵ ทั้งสองคำหมายถึงหลักจารีตที่กำกับควบคุมการเข้าถึงพื้นที่การทำประมงในแม่น้ำโขง ลวงปลา หมายถึงพื้นที่ที่ให้สิทธิส่วนบุคคลหรือกับครอบครัวหนึ่ง ๆ เพื่อใช้ในการประมง สิทธินี้ได้มาจากการจับจองตั้งแต่ครั้งแรกที่บรรพบุรุษอพยพเข้ามาในเขตหมู่บ้าน โบกหิน ชาวบ้านส่วนใหญ่มี “ลวงหมา” (หรือที่หมายความว่า เป็นการวางตาข่ายดักปลา) ในเขตลวงปลาของครอบครัวของตนเองเพื่อดักจับปลาในแม่น้ำโขงส่วน “ลวงหมา” คือพื้นที่ประมงสาธารณะ ที่เปิดให้คนในหมู่บ้านและคนนอกหมู่บ้านได้ใช้พื้นที่ในการจับปลาในฤดูน้ำลด ส่วนใหญ่ชาวบ้านผู้ใช้พื้นที่นี้ในการประมงมักใช้กระชอนขนาดใหญ่เพื่อดักปลา ณ เวลาหนึ่ง ๆ ที่ชาวบ้านใช้พื้นที่ลวงหมาในการจับปลา ชาวบ้านมักจะมีกติกาที่ตั้งขึ้นในกลุ่มคนที่มาจับปลาในบริเวณนั้น เช่น แต่ละคนผลัดกันดักปลาตามจำนวนครั้งที่กำหนดไว้ หรือแต่ละคนในกลุ่มหนึ่ง ๆ ช่วยกันดักปลาแล้วนำปลามากองรวมกัน ก่อนแบ่งปลาให้แก่กันและกันในปริมาณที่เท่ากัน

ตัวอย่างปรากฏการณ์ของความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากร ได้แก่ การใช้สวนของ หรือที่ดินริมโขงเพื่อทำเกษตรในฤดูน้ำล้นของทุกปี ตามหลักจารีตที่ชาวบ้านบอกกันขี้ดื้อและ ปฏิบัติแล้ว ความเป็นเจ้าของสิทธิเกิดขึ้นตั้งแต่ชาวบ้านจับจองที่ดินริมโขงเมื่อครั้งที่ตั้งถิ่นฐานใน หมู่บ้าน ชาวบ้านที่อพยพเข้ามาก่อนจึงมีสิทธิ์เลือกพื้นที่เพาะปลูกที่มีดินที่อุดมสมบูรณ์ก่อน โดย กำหนดอาณาเขตที่ดินกับเพื่อนบ้านคนอื่น ๆ ตามจุดสังเกตตามธรรมชาติ เช่น ตำแหน่งของหิน ก้อนใหญ่ในแม่น้ำโขง ต้นไม้บนฝั่ง เป็นต้น เพื่อกำหนดบริเวณที่ดินที่เป็นเจ้าของ สิทธิเหนือที่ดินผืน หนึ่ง ๆ มักถูกสืบทอดให้กับสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัว อย่างไรก็ตาม การให้สิทธิและการ เปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการใช้ที่ดินริมโขงบริเวณหนึ่ง ๆ ในฤดูน้ำล้นครั้งหนึ่ง ๆ อาจเป็นไปได้ตาม ข้อตกลงร่วมกันระหว่างเจ้าของสิทธิและสมาชิกในครอบครัวหรือระหว่างเจ้าของสิทธิและเพื่อน บ้านได้ อย่างไรก็ตาม แม้หลักจารีตจะเปิดให้ชาวบ้านสามารถเข้าถึงที่ดินได้จากการตกลงกัน ระหว่างสมาชิกในหมู่บ้าน แต่การใช้ที่ดินที่ไม่ใช่ของตนเองหรือการเปลี่ยนสิทธิเหนือที่ดินริมโขง มักถูกจำกัดอยู่ในกลุ่มชาวบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชาวบ้านที่เป็นเจ้าของที่ดินเท่านั้น ดังนั้น ในขณะที่ที่ดินริมโขงยังมีปริมาณคงเดิมแต่จำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ชาวบ้านที่ย้ายเข้ามาในช่วง หลังจึงไม่เหลือพื้นที่เพาะปลูกให้เลือกนัก บางคนจำต้องจับจองและใช้ที่ดินเท่าที่มีอยู่ ที่ดินที่เหลือ นั้นอาจประกอบไปด้วยหิน หรือเป็นพื้นที่ชันซึ่งไม่สามารถให้ผลผลิตอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยเท่ากับ พื้นที่ดินริมโขงที่ราบและอุดมสมบูรณ์ ส่วนชาวบ้านที่ย้ายเข้ามาในช่วงหลังบางกลุ่มอาจไม่ สามารถเป็นเจ้าของที่ดินได้เนื่องจากไม่เหลือที่ดินริมโขงที่ว่างเปล่าอีกต่อไป (สัมภาษณ์ น้อยนิค, 20 พ.ค. 55)

นอกจากการจับจองสิทธิเหนือที่ดินที่แล้ว การเปลี่ยนแปลงการผลิตคู่แข่งพาณิชย์ยังเป็นเหตุ หนึ่งที่จำกัดสิทธิในการเข้าถึงที่ดินอีกด้วย ตั้งแต่มีความต้องการ มันเทศ ถั่วลิสง และข้าวโพดจาก ตลาดและชุมชนในฝั่งไทย ชาวบ้านเริ่มใช้สวนของเพื่อเพาะปลูกพืชทั้งสามชนิดในเชิงพาณิชย์แทน การปลูกพืชที่หลากหลายเพื่อบริโภคและใช้ในครัวเรือน เมื่อมาถึงจุดที่ชาวบ้านโดยเฉพาะผู้มีทุน ทรัพย์ต้องการผลิตสินค้าดังกล่าวเพื่อจำหน่าย พวกเขาได้เริ่มขยายพื้นที่เพาะปลูกโดยซื้อสิทธิเหนือ ที่ดินจากเพื่อนบ้านที่เป็นเจ้าของสิทธิตามจารีตในสวนของผืนหนึ่ง ๆ การซื้อขายสิทธิเช่นนี้ยังทำ ให้ชาวบ้านผู้มีทุนทรัพย์ ซึ่งมักเป็นคนที่มีทรัพยากรที่ดินอยู่แล้วสามารถสะสมทุนประเภทนี้เพิ่มขึ้น ทำให้สามารถผลิตสินค้าเกษตรเชิงพาณิชย์และสร้างรายได้ให้กับครอบครัวเรื่อย ๆ ตัวอย่าง ชาวบ้านบอกกันที่เป็นผู้มีทรัพยากรที่ดินจำนวนมาก เช่น กรณีของพ่อใหญ่สม และพ่อใหญ่คำ ที่ ได้รับมรดกที่ดินสวนของจากบรรพบุรุษ ทั้งสองใช้ที่ดินเพื่อผลิตพืชดังกล่าวเพื่อจำหน่ายและ สะสมทุนทรัพย์ที่ได้ จนสามารถซื้อที่ดินสวนของเพิ่ม ทำให้พ่อใหญ่ทั้งสองสามารถขยายสวนของ

ของตนให้กว้างขึ้นเพื่อปลูกพืชพาณิชย์ได้มากขึ้น (สัมภรณ์ พ่อใหญ่สม, 20 ส.ค. 55 และ พ่อใหญ่ คำ 13 พ.ย. 55)

นอกจากการใช้ที่ดินสวนของแล้ว ที่ดินบนฝั่ง คือพื้นที่ที่ชาวบ้านจับจองเพื่อใช้ในการทำนา และปลูกมันสำปะหลังตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2520 ชาวบ้านบางส่วนที่มีที่ดินบนฝั่ง เช่น แม่คอน สามารถใช้ที่ดินเหล่านี้เพาะปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ (สัมภรณ์ แม่คอน, 18 พ.ย. 56) และปลูกมันสำปะหลังเพื่อจำหน่าย (สัมภรณ์ นื่องนิค, 25 พ.ค.56) ดังที่ได้กล่าวข้างต้น หลักการเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรที่ดินในหมู่บ้านที่ให้สิทธิที่เข้ามาตั้งรกรากก่อนได้จับจอง และใช้ที่ดินก่อนชาวบ้านผู้มาทีหลัง รวมทั้งการสะสมที่ดินเพื่อการผลิตในเชิงพาณิชย์เช่นเดียวกับ สวนของ จึงกีดกันไม่ให้ชาวบ้านผู้มาตั้งรกรากภายหลังได้เข้าถึงที่ดินเพื่อการดำรงชีพ ดังนั้น พวกเขาจึงไม่สามารถครอบครองและใช้ทรัพยากรที่ดินเพื่อผลิตด้วยตนเองได้ แทนที่ ชาวบ้านกลุ่มนี้มัก ต้องเป็นแรงงานในที่ดินของเพื่อนบ้านเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว

ในสถานการณ์ที่ทรัพยากรที่ดินมีจำกัด การเป็นแรงงานในที่ดินของเพื่อนบ้านจึงเป็นหนึ่งใน วิธีการปรับตัวเพื่อดำรงชีพในกลุ่มชาวบ้านผู้ไร้ที่ดินทำกิน เขาเหล่านี้มักใช้ฐานทุนในรูปแบบ แรงงานเป็นหลักในการดำรงชีพ อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านยังมีทางเลือกในการดำรงชีพอื่นโดยการ ปรับตัวเพื่อเข้าถึงและเลือกใช้ฐานทุน 3 ประเภทหลักที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อประกอบอาชีพ ฐานทุน ดังกล่าว ได้แก่ ทรัพยากร (โดยเฉพาะที่ดิน) ความสัมพันธ์ทางสังคม และแรงงาน ในที่นี้ ผู้ศึกษาขอ เน้นอภิปรายเฉพาะการใช้ฐานทุนในรูปแบบของความสัมพันธ์ทางสังคมในบทนี้ก่อน (สำหรับ รายละเอียดเกี่ยวกับฐานทุนอื่น ๆ นั้น จะปรากฏอยู่ในการอภิปรายในบทถัดไป) เพื่อให้เชื่อมโยงกับการ อภิปรายถึงพัฒนาการของการค้าข้าว ณ หมู่บ้าน โบกหิน ในส่วนต่อไปของบท

การแลกเปลี่ยนระหว่างฝั่งไทย-ลาวบริเวณหมู่บ้าน โบกหินเกิดขึ้นเรื่อยมาระหว่างชาวบ้านทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง โดยเฉพาะตั้งแต่ พ.ศ. 2538 ที่หมู่บ้าน โบกหินถูกเปิดให้เป็นจุดผ่อนปรนและเป็นช่องทางผ่านให้ชาวบ้านทั้งสองฝั่งซึ่งมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน ได้แลกเปลี่ยนและเข้าถึงสินค้าที่ หลากหลาย ได้แก่ หน่อไม้ เห็ด อังฮ่าง มันเทศ ถั่วลิสง ไม้ซันยาเรือ วัว หมูป่า ที่มาจากฝั่งลาว สินค้าอุปโภคบริโภคจากฝั่งไทย ไปจนถึงสินค้าที่ผิดกฎหมาย เช่น รถจักรยานยนต์ ยาบ้า เป็นต้น การแลกเปลี่ยนข้ามพรมแดนจึงกลายเป็นทางเลือกหนึ่งเพื่อการดำรงชีพของชาวบ้าน โบกหิน ช่วงเวลาของการเปิดพรมแดนนี้ คาบเกี่ยวกับช่วงเวลาที่บ้านในฝั่งลาวเริ่มผลิตข้าวเชิงพาณิชย์ เนื่องจากชาวบ้านเหล่านี้สามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตข้าว เช่น เมล็ดพันธุ์ข้าว ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าหญ้า รถไถ เป็นต้น ด้วยเงื่อนไขและปัจจัยการผลิตข้างต้น กอปรกับการถือครองที่นาที่บนพื้นที่ที่เฉลี่ย แล้วไม่ต่ำกว่า 10 ไร่ต่อครัวเรือน ผลผลิตข้าวในชุมชนจึงมีปริมาณมากเพียงพอเพื่อบริโภคใน ครัวเรือน และเพียงพอเพื่อจำหน่ายให้กับชุมชนอื่นๆที่ต้องการข้าว ได้แก่ ชุมชนใกล้เคียง ชุมชนใน

เมืองหรือในแขวงอื่น ๆ ในฝั่งลาว รวมไปถึงชุมชนที่อยู่อีกฟากฝั่งของแม่น้ำโขง ซึ่งหมู่บ้านโบกหินคือหนึ่งในชุมชนดังกล่าว (สัมภาษณ์ น้องบัวคำ และแม่บัวเงิน, 20 ก.ค. 56)

ข่าวจากฝั่งลาว จึงเริ่มกลายมาเป็นสินค้านำเข้าเชิงพาณิชย์ผ่านหมู่บ้านโบกหินและเป็นที่เลือกในการดำรงชีพของชาวบ้านตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2540 (สัมภาษณ์แม่เขียว, 12 พ.ย. 55) การอภิปรายต่อไปนี้จะชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของการค้าข้าวข้ามโขงในมิติทางพรมแดนที่ทับซ้อนกันในช่วงเวลาต่าง ๆ ในมิติทางวัฒนธรรม การค้าข้าวข้ามโขงคือกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพโดยชาวบ้านในชุมชนชายแดน และถูกขับเคลื่อนด้วยรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการค้าที่แตกต่างกัน การนำเสนอในบทนี้จะแสดงให้เห็นว่าพรมแดนกายภาพทางการเมืองไม่สามารถจัดการกับพรมแดนทางสังคมและวัฒนธรรมเนื่องจากการต่อรองทางความหมายของการค้าข้าวข้ามโขง และอำนาจท้องถิ่นที่มีส่วนในการต่อรองอีกด้วย นอกจากนี้บริบททางสังคมระดับกว้างกว่ายังส่งผลต่อพัฒนาการของการค้าข้าวและรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการที่เกี่ยวข้องด้วย การค้าข้าวข้ามโขงมีพัฒนาการบนพื้นที่ของความสัมพันธ์ 3 รูปแบบ ดังต่อไปนี้

2.1 การค้าข้าวข้ามโขงบนฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติ (ช่วงทศวรรษที่ 2540)

จากที่ผู้ศึกษาได้เกริ่นข้างต้น ข่าวจากฝั่งลาวเริ่มข้ามพรมแดนผ่านหมู่บ้านโบกหินในเชิงพาณิชย์ตั้งแต่ช่วงพุทธทศวรรษที่ 2540 อย่างไรก็ตาม ในช่วงแรกนี้ ข่าวเหล่านี้ยังคงข้ามมายังหมู่บ้านในหลากหลายสถานะ เช่น เป็นของฝากจากญาติพี่น้อง หรือเพื่อนบ้านทางฝั่งลาวสำหรับการบริโภคของครอบครัวที่ขาดแคลนข้าว ไม่มีเงินทุน ไม่มีที่นาเพื่อผลิตข้าว และไม่มีเงินเพียงพอที่จะซื้อข้าวไทยเพื่อบริโภคตลอดทั้งปี ส่วนข่าวจากฝั่งลาวที่มีสถานะเป็นสินค้า ถูกซื้อขายภายในชุมชนของหมู่บ้านโบกหินเนื่องจากมีราคาต่ำกว่าข้าวที่ปลูกในฝั่งไทย ชาวบ้านโบกหินที่ต้องซื้อข้าวเพื่อบริโภคจึงนิยมที่จะซื้อข้าวจากฝั่งลาวมากกว่าข้าวไทย

แทนที่จะด่วนสรุปว่าการไหลของสินค้าข้าวข้ามแม่น้ำโขงถูกกำกับควบคุมโดยอุปสงค์และอุปทานตามกรอบคิดแบบตลาดเสรี ผู้ศึกษาเลือกวิเคราะห์การค้าข้าวในมิติทางสังคมวัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจต่อกิจกรรมนี้อย่างลึกซึ้ง ข้าวข้ามโขงคือพื้นที่ของความสัมพันธ์ในชุมชนชายแดน ซึ่งเป็นไปในแนวทางการศึกษาของ Donnan และ Wilson (อ้างแล้ว) ที่ทำความเข้าใจชุมชนชายแดนในฐานะหน่วยของความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ก่อนถูกขีดเส้นแบ่งพรมแดนโดยรัฐชาติสมัยใหม่ หน่วยของความสัมพันธ์นั้นไม่ชัดเจนและก่อร่างสร้างตัวอยู่เสมองานวิจัยเกี่ยวกับการข้ามพรมแดนจำนวนมากมีจุดร่วม คือเป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์ระหว่าง

ชาวบ้านชายแดนและผู้กระทำการที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ของกิจกรรมการค้าข้ามพรมแดนหนึ่ง ๆ เช่น ในงานศึกษาการพัฒนาสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจในภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขงของ Walker (อ้างแล้ว) เขา นำเสนอการกำกับควบคุมระดับจุลภาคในกลุ่มผู้ประกอบการเดินเรือข้ามแม่น้ำโขงที่เป็นพื้นที่ของ ความร่วมมือระหว่างกลุ่มผู้ประกอบการและเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น ส่วนในงานศึกษาวิถีการค้าที่ เชียงของของ โสภิตา (อ้างแล้ว) เธอแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์เชิงชาติพันธุ์และเครือญาติมี บทบาทต่อการค้าในกลุ่มผู้ประกอบการในพื้นที่

ในกรณีของการค้าข้าว ความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการที่เกี่ยวข้อง ส่งผลต่อการแปรผัน ของการค้าข้าว และการควบคุมกิจกรรมนี้ในช่วงเวลาต่าง ๆ ด้วย รูปแบบแรกของความสัมพันธ์ใน การค้าข้าว อยู่บนฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติ กล่าวคือ ชาวบ้านชาวบ้านผู้ค้าข้าวข้ามโขง ในช่วงทศวรรษ 2540 ใช้ความเป็นเครือญาติเพื่อแสวงหาสินค้า หรือลงทุนเพื่อนำเข้าข้าวจากฝั่งลาว ชาวบ้านโบกหินที่มีญาติที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่ใกล้เคียงในฝั่งลาว มักอาศัยสมาชิกครอบครัวใน การเข้าถึงสินค้าในชุมชนฝั่งตรงข้ามที่เป็นที่ต้องการในฝั่งไทย เพื่อนำมาขายให้กับเพื่อนบ้านใน หมู่บ้านโบกหินและในหมู่บ้านใกล้เคียง ชาวบ้านบางกลุ่มร่วมลงทุนกับญาติพี่น้องในหมู่บ้านเพื่อ รับซื้อข้าวจากเพื่อนหรือคู่ค้าในฝั่งลาว การค้าข้าวข้ามโขงในช่วงแรกที่ถูกกำกับโดยความสัมพันธ์ แบบเครือญาตินี้ ยังไม่มีรูปแบบการจัดการที่ชัดเจน ในแง่วิธีการรับซื้อ และวิธีการนำข้ามฝั่งโขง นอกจากนี้ จุดหมายปลายทางของข้าวในพื้นที่ความสัมพันธ์แบบเครือญาตินี้ อาจแตกต่างกันไปใน แต่ละครอบครัวที่นำเข้าข้าวข้ามโขง รวมทั้งอาจแตกต่างกันไปในแต่ละครั้งที่ครอบครัวหนึ่งรับซื้อ ข้าวด้วย

ยกตัวอย่างกรณีของแม่กิ่ง ผู้ค้าข้าวในช่วงแรก แม่กิ่งนำเข้าข้าว โดยสั่งซื้อผ่านพี่ชายที่อาศัย อยู่ในฝั่งลาวเช่นเดียวกับที่แม่กิ่งเคยสั่งซื้อสินค้าอื่น ๆ ที่เพื่อนบ้านทางฝั่งไทยต้องการ แม่กิ่งมักนำ สินค้าเหล่านั้น รวมทั้งข้าวมาขายที่แผงขายของในตลาด ขั้นตอนการจัดการการค้าข้าวของแม่กิ่ง เริ่มต้นจากการที่พี่ชายของแม่กิ่งนำเข้าข้าวข้ามแม่น้ำโขงมาส่งยังท่าเรือของหมู่บ้าน โบกหิน โดยจ้างเรือ ของชาวบ้านในหมู่บ้านคอนที่อยู่ตรงข้ามกับหมู่บ้าน โบกหิน บางครั้งแม่กิ่งใช้สามีขับเรือเพื่อไปรับ ข้าวจากท่าเรือฝั่งตรงข้าม ซึ่งถือเป็นการลงทุนด้วยตัวเอง หรือการใช้ทุนภายในครัวเรือนเพื่อสั่งซื้อ ข้าวในปริมาณที่ไม่เกิน 10 กระสอบ หลังจากนั้น ข้าวได้ถูกนำไปแบ่งขายปลีกในตลาดบริเวณ ใกล้เคียงกับหมู่บ้านซึ่งผู้ซื้อข้าวมักเป็นเพื่อนบ้านที่ต้องการข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือน (สัมภาษณ์ แม่กิ่ง, 18 พ.ย. 56) อีกตัวอย่างของการค้าข้าวที่ถูกกำกับโดยความสัมพันธ์แบบเครือญาติ คือการรับ ซื้อข้าวที่มาจากการลงทุนร่วมกันระหว่างชาวบ้าน โบกหินที่เป็นพี่น้องกัน เพื่อรับซื้อข้าวเปลือกจาก เพื่อนและคู่ค้าที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนาใหญ่ บ้านคอน และบ้านทิ ในราคาภิโลกกรัมละ 5 บาท และ ขายส่งให้กับโรงสีข้าวในฝั่งไทยในราคาภิโลกกรัมละ 8-10 บาท (สัมภาษณ์พ่อมาก, 12 พ.ย. 56)

รูปแบบการจัดการการค้าข้าวที่หลากหลายดังตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการค้าข้าวข้าม
โขงในช่วงนี้ ยังคงไร้ทิศทางที่ชัดเจน ชาวบ้านผู้ค้าข้าวแต่ละครัวเรือนหรือแต่ละกลุ่ม มักจัดการการ
ซื้อขายด้วยตนเอง หรือระหว่างสมาชิกครอบครัว เช่นที่ปรากฏในขั้นตอนการนำเข้าข้าวของแม่กิ่งที่
อาศัยแรงงานจากสมาชิกในครอบครัว ส่วนพ่อมากับซื้อข้าวเปลือกจากเพื่อนบ้านในหมู่บ้าน
นาใหญ่ บ้านคอน และบ้านทิ โดยนำเรือพร้อมผู้ช่วยแบกข้าวขนส่งข้าวข้ามแม่น้ำโขงก่อนนำมาขึ้น
ท่าเรือของหมู่บ้านโบกหินเพื่อนำไปเก็บในยุ้งข้าว ก่อนนำไปจำหน่ายให้กับโรงสีข้าว หรือนำไปสี
ในโรงสีข้าวใช้เพื่อบริโภคในครัวเรือนต่อไป (สัมภาษณ์พ่อมาก, 12 พ.ย. 56) เนื่องจากการจัดการ
การค้าข้าวข้ามโขงในช่วงแรกยังคงไร้รูปแบบที่ตายตัว รายได้ กำไรหรือส่วนแบ่งของการค้าข้าว
ข้ามโขงจึงไม่มีแบบแผนที่แน่นอนและชัดเจน

อีกเงื่อนไขที่ทำให้การค้าข้าวข้ามโขงดำรงอยู่ได้ในช่วงแรกคือ ความสัมพันธ์ระหว่าง
ชาวบ้านชายแดนกับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดนที่ส่งผลต่อการกำกับควบคุมกิจกรรม
การค้าข้าวข้ามโขงของผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดนรวมไปถึงหน่วยงานรัฐที่ควบคุมชายแดนใน
ละแวกบ้านโบกหินด้วย ในช่วงทศวรรษที่ 2540 พื้นที่ชายแดนบริเวณบ้านโบกหิน อยู่ภายใต้ความ
รับผิดชอบของหน่วยงานที่เป็นทางการอย่างน้อย 4 หน่วยงาน ได้แก่ หน่วยงานตำรวจ หน่วยเรือ
รักษาความสงบเรียบร้อยตามลำแม่น้ำโขง (นรบ.) กองอาสารักษาดินแดน และกรมศุลกากร
ปฏิบัติการควบคุมชายแดนในพื้นที่หมู่บ้านโบกหินจึงครอบคลุมกิจกรรมข้ามพรมแดนอย่าง
หลากหลาย ผู้ศึกษาพบว่าปฏิบัติการควบคุมชายแดน ณ หมู่บ้านโบกหิน ถูกกำหนดโดยพรมแดน
สินค้าหรือชนิดของกิจกรรมข้ามพรมแดนซึ่งส่งผลต่อการควบคุมการค้าข้าวข้ามโขงด้วย เพื่อให้
เห็นภาพผู้ศึกษาได้จำแนกกิจกรรมข้ามพรมแดนที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ ตามสถานะทางกฎหมาย
และทางสังคม จากกรอบคิดที่ของ Van Schendel (2005) ตามแผนภูมิที่ปรากฏในหน้าถัดไป

แผนภูมิที่ 2.1 แสดงให้เห็นถึงสถานะของสินค้าและกิจกรรมการข้ามพรมแดนในช่วง
ทศวรรษที่ 2540 ซึ่งเป็นการจำแนกจากปฏิบัติการควบคุมของหน่วยงานความมั่นคงที่เกี่ยวข้อง เช่น
หน่วยงานตำรวจ หน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำแม่น้ำโขง (นรบ.) การเลือกปฏิบัติใน
การควบคุมชายแดนโดยหน่วยงานเหล่านี้ถูกแบ่งโดยสถานะทางกฎหมายและสถานะทางสังคม
ของสินค้าและกิจกรรมข้ามพรมแดนที่ปรากฏในตารางข้างต้น สถานะทางกฎหมายของสินค้าข้าว
จากฝั่งลาวในช่วงเวลานี้มีทั้งลักษณะที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย ขึ้นอยู่กับทางเลือกของชาวบ้าน
ผู้ค้าข้าวแต่ละกลุ่มหรือแต่ละคน ในช่วงเวลาหนึ่ง ชาวบ้านผู้ค้าข้าวบางกลุ่มที่มีทุนเพียงพอต่อการ
เสียภาษีนำเข้าข้าวจากฝั่งลาวให้กับกรมศุลกากรใน จสระแแก้วและ จหนองคาย ด้วยราคา 1 บาท
ต่อกิโลกรัม เลื่อนนำเข้าข้าวโดยผ่านการควบคุมแบบทางการ เพื่อหลีกเลี่ยงการจ่ายได้ไ้ซะให้กับ

หลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้ข้าวที่ถูกลักลอบนำเข้าโดยชาวบ้านผู้ค้าข้าวกลุ่มนี้มีสถานะทางกฎหมายรองรับ (สัมภาษณ์พ่อมาก, 12 พ.ย. 56 และแม่เจี๊ว, 12 พ.ย. 55)

แผนภูมิ 2.1 การจำแนกสถานะทางกฎหมายและสถานะทางสังคม
ของสินค้าและกิจกรรมข้ามพรมแดนในช่วง ทศวรรษที่ 2540

สถานะทางกฎหมาย	สถานะทางสังคม
<ul style="list-style-type: none"> - สินค้าอุปโภคบริโภคที่ข้ามฝั่งในวันพฤหัสบดี - ข้าวจากฝั่งลาวที่นำเข้าโดยกลุ่มคนรวยที่เลือกเสียภาษีนำเข้าข้าว <p style="text-align: center;">ถูกกฎหมาย</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ข้าวจากฝั่งลาว (ในความหมายของชาวบ้านและผู้ปฏิบัติงานควบคุมชายแดน) - สินค้าอุปโภคบริโภคที่ข้ามฝั่งนอกเหนือจากวันพฤหัสบดี - ผลผลิตตามธรรมชาติและผลผลิตทางการเกษตร <p style="text-align: center;">ไม่เถื่อน (ชอบธรรม, ยอมรับได้)</p>
<p style="text-align: center;">ผิดกฎหมาย</p> <ul style="list-style-type: none"> - ยาเสพติด - ไม้พะยุง สินค้าไม้ต่างๆ - ข้าวจากฝั่งลาวที่ถูกลักลอบเข้ามาโดยกลุ่มชาวบ้านผู้ค้าข้าวที่มีทุนจำกัด - ผลผลิตตามธรรมชาติและผลผลิตทางการเกษตร 	<p style="text-align: center;">เถื่อน (ไม่ชอบธรรม, ยอมรับไม่ได้)</p> <ul style="list-style-type: none"> - ยาเสพติด - ไม้พะยุง สินค้าไม้ต่างๆ

ส่วนกรณีของชาวบ้านผู้ค้าข้าวที่ไม่มีทุนจำนวนมาก พบว่าพวกเขาเลือกที่จะลักลอบนำข้าวข้ามมายังหมู่บ้านโบกหิน โดยไม่ให้เป็นที่ตั้งเขตของเจ้าหน้าที่ เช่น นำเข้าข้าวในเวลากลางคืนเพื่อเลี่ยง การติดสินบน การให้สินน้ำใจแก่เจ้าหน้าที่ หรือ เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกควบคุม นอกจากนี้กลุ่มผู้ค้าข้าวอีกจำนวนหนึ่งเลือกที่จะมอบสินน้ำใจในรูปแบบต่าง ๆ แก่เจ้าหน้าที่ดังกล่าว เช่น ปลา สินค้าเกษตร ไปจนถึงเงิน เป็นต้น (สัมภาษณ์ แม่กิ้ง, 18 พ.ย. 56)

ส่วนสถานะทางสังคมของข้าว ผู้ศึกษาพบว่าการค้าข้าวในช่วงเวลานี้ถูกให้ความหมายโดยกลุ่มกลุ่มผู้ค้าข้าวและกลุ่มชาวบ้าน โบกหินว่าเป็นกิจกรรมการค้าเชิงซีพที่มีความชอบธรรม ซึ่งเป็นไปได้ในทางเดียวกันกับการรับรู้เกี่ยวกับการค้าข้าวในกลุ่มของผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดนที่เข้าใจว่าการค้าข้าวข้ามโขงเป็นวิถีการค้าเชิงซีพของชาวบ้านชายแดน (สัมภาษณ์แม่ยูร, 19 พ.ย. 56) การรับรู้ของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดนนั้นส่งผลต่อปฏิบัติการควบคุมสินค้าและกิจกรรมข้ามพรมแดน ณ หมู่บ้าน โบกหินที่แตกต่างกัน เช่นเดียวกับกรณีศึกษาการค้ากับควบคุมแบบลูกผสม ของ Titeca และ Flynn (2014) ณ ชายแดนทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอุกันดา การการค้ากับควบคุมแบบลูกผสมในที่นี้ หมายถึง การการค้ากับควบคุมสินค้าและกิจกรรมข้ามพรมแดนที่เป็นกระบวนการต่อรองระหว่างผู้กระทำการที่เป็นตัวแทนรัฐและผู้กระทำการที่ไม่ใช่ตัวแทนรัฐ การต่อรองดังกล่าวเกิดจากการรับรู้เกี่ยวกับการให้ความหมายต่อสินค้าและกิจกรรมข้ามพรมแดนหนึ่ง ๆ ในชุมชนชายแดนที่ทั้งสองศึกษา

เมื่อนำกรอบคิดดังกล่าวมาเชื่อมโยงกับกรอบการจำแนกสินค้าและกิจกรรมข้ามพรมแดน โดย Van Schendel จะเห็นสถานะทางสังคมและทางกฎหมายของสินค้าและกิจกรรมข้ามพรมแดน ณ หมู่บ้าน โบกหินซึ่งถูกกำหนดโดยการรับรู้และให้ความหมายโดยผู้กระทำการที่เกี่ยวข้องในช่วงทศวรรษที่ 2540 ดังที่ปรากฏในแผนภูมิ 2.1 ดังนั้น การควบคุมกิจกรรมข้ามพรมแดนโดยเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานควบคุมชายแดนในช่วงทศวรรษที่ 2540 นี้ จึงไม่เคร่งครัดกับการควบคุมสินค้าข้าวที่มาจากฝั่งลาวเมื่อเทียบกับกิจกรรมข้ามพรมแดนอื่น ๆ ที่กระทบกับความมั่นคงของชาติ เช่น การค้ายาเสพติด และเนื่องจากการค้าข้าวข้ามโขงถูกเข้าใจว่าเป็นกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพ เจ้าหน้าที่เหล่านี้จึงละเว้นการควบคุมและปราบปรามการค้าข้าวข้ามโขงในช่วงนี้

ข้อมูลข้างต้น ทำให้เห็นว่า การควบคุมสินค้าและกิจกรรมชายแดนโดยหน่วยงานรัฐนั้นแตกต่างกันไปตามพรมแดนของสินค้าและกิจกรรมข้ามพรมแดนหนึ่ง กล่าวคือ ในพื้นที่ของการควบคุมสินค้าข้าว ในช่วงทศวรรษที่ 2540 เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานเลือกที่จะผ่อนปรนกับการควบคุมข้าวหรือเปิดให้มีการต่อรองโดยชาวบ้าน นอกจากนี้ในพรมแดนของการควบคุมสินค้าข้าว ได้เกิดความขัดแย้งของปฏิบัติการควบคุมชายแดน โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมชายแดนบริเวณหมู่บ้าน โบกหินขึ้น ภารกิจหลักของหน่วยงาน ทั้ง 4 หน่วยงานข้างต้น มีความแตกต่างแต่ทว่าทับซ้อนกัน ก่อให้เกิดอุปสรรคในการต่อรอง ระหว่างชาวบ้านผู้มีทางเลือกในวิธีการต่อรอง กับหน่วยงานควบคุมชายแดนที่เกี่ยวข้อง ดังที่ได้นำเสนอไปข้างต้นว่ากลุ่มผู้ค้าข้าวบางกลุ่ม เคยเลือกเสียด่านนำเข้าข้าวจากฝั่งลาวให้กับกรมศุลกากรอำเภอใกล้เคียง ด้วยราคา 1 บาทต่อกิโลกรัม เพื่อเลี่ยงการจ่ายได้โตะให้กับหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามตั้งแต่เกิดความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ในการควบคุมชายแดนระหว่างหน่วยงานดังกล่าว การเลือกทำให้ข้าวเป็นสินค้าที่ถูก

กฎหมายกลับไม่ใช่วิธีที่ช่วยให้กลุ่มชาวบ้านผู้ค้าข้าวที่เลือกเสียภาษี สามารถนำข้าวเข้าได้สะดวกขึ้น ชาวบ้านโบกหิน กลุ่มที่เคยเลือกเสียภาษีข้าวจึงเลิกจ่ายภาษีนำเข้าให้กับกรมศุลกากร เนื่องจากสุดท้ายแล้ว กลุ่มชาวบ้านผู้ค้าข้าวต้องจ่ายค่าตั้งให้กับเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมชายแดน เท่ากับว่าต้องเสียภาษีซ้ำซ้อน ทั้งภาษีแบบทางการ และภาษีสังคม (สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่บ้านประสพ, 12 พ.ย. 55) การค้าข้าวโดยชาวบ้านทุกกลุ่มและทุกครัวเรือนของหมู่บ้าน โบกหินหลังจากเกิดปัญหาดังกล่าว จึงกลับมาเป็นปฏิบัติการทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ กล่าวคือชาวบ้านบางกลุ่มที่ไม่ต้องการจ่ายได้ไต่จะเลือกถลกอบนำข้าวเข้ามายังหมู่บ้าน โบกหินโดยไม่ให้เป็นที่ยึดของเจ้าหน้าที่ เช่น นำเข้าข้าว ในเวลากลางคืน เพื่อเลี่ยง การติดสินบน การให้สินน้ำใจแก่เจ้าหน้าที่ หรือ เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกจับกุมในบางกรณี ส่วนชาวบ้านอีกจำนวนหนึ่งเลือกที่จะให้สินน้ำใจกับเจ้าหน้าที่ในรูปแบบต่างๆ เช่น ของฝาก ข้าว ปลา ไปจนถึงเงิน

ความไม่ชัดเจนเกี่ยวกับการควบคุมจากทางการข้างต้น กลายเป็นความเสี่ยงที่กลุ่มผู้ค้าข้าวข้ามโขงในช่วงทศวรรษที่ 2540 ต้องแบกรับโดยการใช้ทุนรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะโดยการจ่ายไต่หรือการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมกับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดน การค้าข้าวข้ามโขงในช่วงเวลานี้ นอกจากจะเปิดพื้นที่ให้กับชาวบ้านที่เป็นคนรวยผู้อุปถัมภ์ที่พึ่งพิงทรัพยากรที่ดินและกลุ่มผู้ค้าข้าวที่อาศัยฐานทุนทางสังคมในการดำรงชีพ แล้ว ยังเปิดพื้นที่แสวงประโยชน์ให้กับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดนได้เช่นกัน ทำให้การค้าข้าวข้ามโขงในช่วงเวลานี้ เป็นกิจกรรมที่กีดกันและจำกัดให้เฉพาะกลุ่มคนที่มีทุนในรูปแบบของความสัมพันธ์แบบเครือญาติกับชาวบ้านในฝั่งลาวที่สามารถจัดหาสินค้าเข้ามาให้ได้ หรือระดมทุนร่วมกับเครือญาติเพื่อประกอบการค้าข้าว นอกจากนี้ กลุ่มผู้ค้าข้าวในช่วงของการค้าข้าวที่กำกับโดยความสัมพันธ์แบบเครือญาติมักมีต้นทุนเพื่อประกอบอาชีพนี้ เช่น การมีเรือเป็นของตนเอง หรือหากไม่มีเรือก็ต้องมีเงินจ้างเรือในการขนส่งข้าว ดังที่ได้ยกตัวอย่างกรณีการค้าข้าวของแม่กิ่งและพ่อมากไปข้างต้น นอกจากนี้กลุ่มผู้ค้าข้าวยังเลือกวิธีการนำเข้าข้าวแตกต่างกัน คือ ผู้ค้าข้าวบางคนที่มีทุนทรัพย์มากพอ เลือกที่จะทำให้ข้าวเป็นสินค้าที่ถูกกฎหมาย เช่น กรณีของผู้ใหญ่บ้านประสพที่ประกอบการค้าข้าวโดยเลือกเสียภาษี ส่วนผู้ค้าข้าวตัวเล็กตัวน้อยที่ไม่มีทุนทรัพย์มากพอ เลือกที่จะลักลอบนำข้าวเข้ามายังหมู่บ้าน

การอภิปรายข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการก่อตัวของการค้าข้าวข้ามโขงในในพรมแดนทางสังคมวัฒนธรรม การค้าข้าวข้ามโขงมีลักษณะของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการซึ่งหมายถึงการใช้ฐานทุนในรูปแบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติเพื่อค้าข้าว และอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติในการจัดการค้าข้าว การดำรงชีพโดยการเป็นผู้ค้าข้าว การค้าข้าวข้ามโขงในช่วงเวลานี้คือทางเลือกที่ค่อนข้างจำกัดสำหรับสำหรับชาวบ้านโบกหินกลุ่มหนึ่งที่มีทุนทางสังคมข้างต้นเท่านั้น เนื่องจาก

การค้าข้าวในช่วงเวลานี้มีขนาดเล็ก การลงทุนในช่วงเวลานี้จึงไม่ต้องการเงิน หรือสมาชิกจำนวนมาก การค้าข้าวข้ามโขงช่วงนี้ จึงเป็นการค้าเฉพาะกลุ่มเล็ก ๆ จำนวน หลายกลุ่ม เช่น การเป็นผู้ค้าข้าวค้าข้าวข้ามโขงทั้งสามกรณีที่ได้กล่าวถึงข้างต้น แม่กิ่ง พ่อมก และผู้ใหญ่บ้านต่างมีความสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัว หรือคู่ค้าในฝั่งลาว ทำให้สามารถเข้าถึงสินค้าข้าวได้

นอกจากทุนทางสังคมแล้ว ชาวบ้านที่เป็นผู้ค้าข้าวค้าข้าวในช่วงเวลานี้ยังต้องมีทุนเพียงพอสำหรับการค้าข้าวเนื่องจากต้องมีต้นทุนสำหรับการซื้อข้าว การขนส่งทางเรือทั้งแบบข้ามปากหรือด้วยระยะที่ไกลออกไป โดยเฉพาะข้าวที่มาจากบ้านนาใหญ่ที่อยู่ห่างออกไปจากหมู่บ้าน โบกหิน ประมาณ 5 กิโลเมตร ผู้ค้าข้าวต้องสามารถขับเรือ หรือจ้างเรือเพื่อขนส่งข้าวจากบ้านนาใหญ่มายังบ้าน โบกหินได้ นอกจากนี้ทุนในการจัดการและขนส่งแล้ว กลุ่มผู้ค้าข้าวเช่น กลุ่มของผู้ใหญ่บ้านยังมีทุนเพียงพอสำหรับการเสียดาย ในขณะที่ผู้ค้าข้าวบางคนหรือบางกลุ่มเลือกที่จะหลบเลี่ยงการเสียดายเนื่องจากต้องการลดต้นทุน (สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านประสพ, 12 พ.ย. 55) ปรากฏการณ์ในการค้าข้าวข้ามโขงในช่วงนี้ ทำให้เห็นว่า กลุ่มชาวบ้านที่ดำรงชีพด้วยการเป็นผู้ค้าข้าวในกิจกรรมนี้คือชาวบ้านจากกลุ่มคนรวยผู้อุปถัมภ์ และกลุ่มผู้ค้าข้าวซึ่งผู้ศึกษาจะได้นำเสนอและจำแนกจากฐานทุนหลักในการดำรงชีพในบทถัดไป การประกอบการค้าข้าวข้ามโขงโดยกลุ่มหนึ่ง ๆ ในช่วงทศวรรษที่ 2540 นี้ เป็นกิจกรรมการดำรงชีพที่จำกัดพื้นที่ให้กับญาติพี่น้อง หรือเพื่อนบ้านที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดได้เข้าร่วมเท่านั้น

จากที่เกริ่นไปข้างต้นว่าพรมแดนทางสังคมวัฒนธรรมและพรมแดนกายภาพทางการเมืองแทบจะเป็นเรื่องเดียวกัน ณ ชุมชนชายแดนบ้าน โบกหิน การละเว้นการกำกับควบคุมการค้าข้าวข้ามโขงคือสิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ แม้ว่าสินค้าข้าวควรถูกนำผ่านพิธีการทางศุลกากร แต่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดนกลับรับสินน้ำใจจากชาวบ้าน หรือเลือกที่จะไม่ปราบปรามการค้าข้าวเนื่องจากผู้ปฏิบัติงานเหล่านั้นมีความรู้และเข้าใจการค้าข้าวว่าเป็นวิถีการดำรงชีพของชาวบ้านในชุมชนชายแดนที่ขนส่งหรือค้าขายสินค้าข้ามพรมแดนในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้แล้ว การเลือกที่จะละเว้นการปราบปรามการค้าข้าวนี้เนื่องมาจากในช่วงเวลาดังกล่าว พรมแดนกายภาพทางการเมืองให้ความสำคัญกับอธิปไตยของชาติผ่านการควบคุมสินค้าที่ผิดกฎหมายหรือเถื่อนร้ายแรงกว่าการนำเข้าข้าว เช่นการจับกุมการค้ายาเสพติดที่ถือเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาตินั้น

2.2 การค้าข้าวข้ามโขงบนฐานความสัมพันธ์เชิงองค์กร (ช่วงพ.ศ. 2550 – 2553)

พัฒนาการของการค้าข้าวข้ามโขงในปริมณฑลของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในช่วงเวลานี้ ต่อยอดมาจากความสัมพันธ์แบบเครือข่าย ระหว่างชาวบ้านชายแดนไปสู่ความสัมพันธ์เชิงองค์กร ความเป็นองค์กรในที่นี้ หมายถึง การมีรูปแบบและโครงสร้างการทำงานอย่างชัดเจนและเป็นแบบแผนมากขึ้นกว่าการค้าข้าวข้ามโขงในช่วงที่ถูกกำกับด้วยความสัมพันธ์แบบเครือข่าย ตำแหน่งและหน้าที่ของสมาชิกในกลุ่มผู้ค้าข้าวแต่ละกลุ่มประกอบด้วย (1) นายทุน (2) เจ้าของเรือ (3) เจ้าของรถ (4) แรงงานแบกข้าว และ (5) ผู้ประสานงานและจัดการกลุ่มผู้ค้าข้าว ซึ่งผู้ศึกษาจะได้กล่าวถึงอย่างละเอียดต่อไป การจัดการในเชิงองค์กรนี้ เป็นทั้งผลจากการปรับตัวของกลุ่มผู้ค้าข้าวข้ามโขงเพื่อรองรับการนำเข้าข้าวเชิงพาณิชย์ และทำให้การค้าข้าวข้ามโขงในช่วงเวลานี้เปลี่ยนไป ทั้งในแง่ปริมาณการนำเข้า และขนาดของกลุ่มผู้ค้าข้าวที่จำนวนสมาชิกมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการจัดการการค้าข้าวเปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านกลุ่มอื่น ๆ นอกเหนือจากกลุ่มชาวบ้านที่เริ่มค้าข้าวในช่วงแรก ได้แก่ กลุ่มคนรวยและผู้ค้าข้าวที่มีทุนทางสังคมในรูปแบบของความสัมพันธ์แบบเครือข่าย รวมทั้งทุนทรัพย์ที่เพียงพอต่อการประกอบการค้าข้าวข้ามโขง ได้เข้ามามีส่วนร่วมผ่านการร่วมลงทุนและทำงานเพื่อนำเข้าข้าวข้ามโขงได้ เท่ากับว่าในช่วงเวลานี้ชาวบ้านจำนวนมากขึ้นสามารถเข้าถึงการค้าข้าวข้ามโขงเพื่อดำรงชีพได้

กล่าวได้ว่า ปัจจัยหนึ่งของการขยายตัวทางการค้า มาจากการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีการสื่อสาร กล่าวคือ ตั้งแต่เข้าสู่ทศวรรษที่ 2550 ชาวบ้านชายแดนทั้งฝั่งไทยและลาวเริ่มเข้าถึงเทคโนโลยีในการสื่อสารเป็นวงกว้างมากขึ้น ชาวบ้านในฝั่งลาวที่มีญาติในฝั่งไทยหรือผู้ค้าขายชาวลาวต่างมีโทรศัพท์มือถือ ทั้งหมายเลขโทรศัพท์โดยผู้บริการฝั่งลาวและฝั่งไทย อุปกรณ์สื่อสารชนิดนี้จึงกลายมาเป็นเครื่องมือสื่อสารความต้องการในการซื้อ-ขายสินค้าต่าง ๆ รวมไปถึงข้าวด้วย ดังนั้นเมื่อมีความต้องการสินค้าข้าวในฝั่งไทยผ่านชาวบ้านโบกหินที่ค้าข้าว ข่าวสารเกี่ยวกับความต้องการสินค้าข้าวจึงไปถึงเพื่อนบ้านฝั่งลาวอย่างรวดเร็ว เช่น กลุ่มชาวบ้านโบกหินผู้ค้าข้าวที่ซื้อข้าวจากชาวบ้านนาใหญ่ ซึ่งเป็นหมู่บ้านคู่ค้าที่สำคัญในฝั่งลาว สามารถติดต่อกับเพื่อนหรือคู่ค้าในหมู่บ้านนาใหญ่ได้ทันทีเพื่อแจ้งจำนวนข้าวที่ต้องการในแต่ละครั้งที่มีการแลกเปลี่ยน (สัมภาษณ์พ่อมาก, 12 พ.ย. 56) ในขณะที่ผู้ค้าข้าวบางส่วนยังคงใช้เครือข่ายของความสัมพันธ์แบบเครือข่ายเพื่อเข้าถึงสินค้าข้าวในฝั่งลาวและอาจยังรับซื้อข้าวจากคู่ค้าเดิม ผู้ค้าข้าวอีกส่วนหนึ่งสามารถเข้าถึงข้าวจากฝั่งลาวได้จากหลากหลายแหล่งมากขึ้น นอกจากเทคโนโลยีในการติดต่อสื่อสารจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เครือข่ายของการค้าข้าวข้ามโขงกว้างออกไปทั้งแหล่งข้าวในฝั่งลาวแล้ว ปลายทางของเส้นทางการค้าข้าวข้ามโขงในฝั่งไทยยังขยายตัวออกไปด้วย การค้าข้าวโดยกลุ่มผู้ค้าข้าวในช่วงเวลานี้ต่างเน้นนำส่งโรงสีข้าว มากกว่าเพื่อนำมาแบ่งขายให้กับเพื่อนบ้านในหมู่บ้านโบกหินเพื่อบริโภคในครัวเรือน เช่น แม่กิ่ง ที่เคยซื้อข้าวผ่านพี่ชายในฝั่งลาวและจัดการการค้าข้าว

ภายในครัวเรือน เปลี่ยนมาลงทุนร่วมกับเพื่อนบ้านเพื่อนำเข้าข้าวและนำส่งโรงสี เป็นต้น (สัมภาษณ์น้องบัวคำและแม่บัวเงิน, 20 ก.ค. 56 และ แม่กิ่ง, 18 พ.ค. 56)

การขยายตัวของปริมาณการค้าข้าว เป็นเหตุให้กลุ่มผู้ค้าข้าวต้องมีทุนจำนวนมากขึ้น หนึ่งในวิธีการเพิ่มทุนในกลุ่มผู้ค้าข้าวเหล่านี้คือการเปิดรับสมาชิกเพิ่มขึ้น การขยายตัวของกลุ่มในช่วงเวลานี้ทำให้การค้าข้าวในกลุ่มชาวบ้าน โบกหินต้องมีรูปแบบการจัดการที่ชัดเจนมากขึ้น รูปแบบการจัดการดังกล่าวหมายถึงการกำหนดหน้าที่รับผิดชอบที่ชัดเจนสำหรับสมาชิกแต่ละคนในกลุ่ม ตามจำนวนทุน รูปแบบการลงทุนซึ่งสามารถจำแนกประเภทของสมาชิกกลุ่มตามหน้าที่หลักได้แก่ (1) นายทุน (2) เจ้าของเรือ (3) เจ้าของรถ (4) แรงงานแบกข้าว และ (5) ผู้ประสานงาน และจัดการกลุ่มค้าข้าว รายละเอียดและหน้าที่เกี่ยวกับของสมาชิกกลุ่มแต่ละประเภท มีดังนี้

สมาชิกกลุ่มค้าข้าวที่ถูกจัดว่าเป็นนายทุน คือชาวบ้านผู้มีทุนทางเศรษฐกิจมากกว่าชาวบ้านคนอื่น ๆ และลงทุนในกลุ่มค้าข้าวด้วยจำนวนเงินที่มากกว่าสมาชิกคนอื่น ๆ นายทุนในกลุ่มค้าข้าวข้าม โขงกลุ่มที่กล่าวถึงนี้อาจมีตำแหน่งทางการเมืองท้องถิ่น หรือเป็นสมาชิกในครอบครัวของนักการเมืองท้องถิ่น จำนวนเงินทุนที่ถูกร่วมกับสมาชิกกลุ่มคนอื่น ๆ อาจเป็นเงินจำนวน 10,000 บาท ขึ้นไป นอกจากการลงทุนจำนวนมากแล้ว นายทุนผู้เป็นสมาชิกในกลุ่มค้าข้าวกลุ่มหนึ่ง รับผิดชอบหน้าที่จ่ายค่าปรับ จ่ายเงินค่าข้าวหรือจ่ายเงินชดเชยให้กับแหล่งรับซื้อข้าวในกรณีที่เกิดกลุ่มขาดทุนจากการค้าข้าว บ่อยครั้งที่กลุ่มค้าข้าวจากหมู่บ้าน โบกหินซื้อข้าวด้วยเงินเชื่อจากคู่ค้าในฝั่งลาว เช่น กลุ่มค้าข้าวของแม่ยूरกลุ่มผู้ค้าข้าวในหมู่บ้าน โบกหินที่สั่งซื้อข้าวจากเพื่อนในหมู่บ้านนาใหญ่ กลุ่มของแม่ยूरมักรับข้าวจากคู่ค้า และนำส่งโรงสีข้าวหรือเจ้าของ โรงงานแปรรูปอาหารสัตว์ที่กว๊านซื้อข้าวคุณภาพต่ำ ก่อนจะนำเงินที่ได้จากการขายมาจ่ายค่าข้าวให้กับเพื่อนในหมู่บ้านนาใหญ่ ส่วนกำไรที่ได้จากการหักค่าข้าว ค่ารถขนส่งข้าว และค่าเรือ จะถูกแบ่งเท่ากันตามจำนวนสมาชิกในกลุ่มหนึ่งๆ ดังนั้น ในกรณีที่มีการซื้อขายและขนย้ายข้าว แต่มีการลาดตระเวนและยึดของกลางโดยเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดน โดยเฉพาะ นรข. กลุ่มผู้ค้าข้าวอาจขาดทุนในการค้าข้าว หรือไม่มีเงินจากการขายข้าวเพียงพอกับค่าข้าวที่ซื้อจากเพื่อนในฝั่งนาใหญ่ หากกลุ่มค้าข้าวมีเงินกองกลางไม่พอ สมาชิกระดับนายทุนของกลุ่ม เช่นแม่ยूर มักต้องรับผิดชอบโดยการออกเงินของตนเพื่อเติมในส่วนค่าข้าวที่ขาดไป (สัมภาษณ์แม่ยूर, 19 พ.ย. 56)

ส่วนสมาชิกกลุ่มค้าข้าวที่ถูกจัดอยู่ในกลุ่มเจ้าของเรือ หรือผู้ลงทุนด้วยทุนในรูปแบบของเรือ สมาชิกกลุ่มประเภทนี้อาจเป็นผู้ที่เป็นเจ้าของเรือที่รับจ้างกลุ่มค้าข้าวเพื่อขนส่งข้าวจากแหล่งรับซื้อ ณ ริมโขงของฝั่งลาว หรือทำหน้าที่สองแบบ คือ รับจ้างขนส่งข้าวข้ามฝั่งโขง และเป็นนายทุนในกลุ่มค้าข้าวในกลุ่มค้าข้าวหนึ่งๆในเวลาเดียวกัน ค่าจ้างขนส่งข้าวที่สมาชิกกลุ่มประเภทนี้ได้รับเป็นไปตามจำนวนกระสอบข้าวที่ขนส่งข้ามฝั่ง โขงในเรือของตน นั่นหมายความว่าค่าจ้างส่วนนี้คือ

ค่าใช้จ่ายของกลุ่มค้าข้าวก่อนการคำนวณกำไรและส่วนแบ่งของสมาชิกในกลุ่ม อัตราค่าจ้างขนส่งข้าวข้ามฝั่งข้ามโขง แตกต่างไปในแต่ละกลุ่ม และแตกต่างกันไปตามระยะทางที่เรือแล่นเพื่อขนส่งข้าว ค่าจ้างขนส่งข้าวในกลุ่มหนึ่งๆ อาจตกที่ประมาณกระสอบละ 5 - 10 บาท เรือลำหนึ่งของชาวบ้านสามารถบรรทุกข้าวได้ 70 - 140 กระสอบตามขนาดของเรือ ส่วนเจ้าของเรือที่จ้างคนขับเรือในการขนส่งข้าวจะต้องจัดการค่าจ้างกับคนขับเรือ และรับผิดชอบค่าน้ำมันด้วยตนเอง

นอกจากเจ้าของเรือแล้ว สมาชิกในกลุ่มค้าข้าวยังถูกจัดอยู่ในกลุ่มเจ้าของทุนในรูปแบบของรถยนต์ สมาชิกกลุ่มประเภทนี้อาจเป็นผู้ที่เป็นเจ้าของรถที่รับจ้างกลุ่มค้าข้าวเพื่อขนส่งข้าวจากท่าเรือไปยังที่เก็บข้าวในหมู่บ้าน หรือตรงไปยังแหล่งรับซื้อข้าวในฝั่งไทย หรือทำหน้าที่สองแบบคือ รับจ้างขนส่งข้าว และเป็นนายทุนในกลุ่มค้าข้าวในกลุ่มค้าข้าวหนึ่งๆ ในเวลาเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบกรณีแบบหลังน้อยกว่าเจ้าของทุนในรูปแบบเรือที่ถูกจัดว่าเป็นนายทุนด้วย อัตราค่าจ้างขนส่งข้าวข้ามฝั่งโขงโดยรถยนต์นี้ คือกระสอบละ 5 บาท โดยส่วนใหญ่แล้วเจ้าของรถจะเป็นผู้ขับรถบรรทุกข้าวด้วยตนเอง ในกรณีที่มีการจ้างคนขับรถ เจ้าของรถต้องรับผิดชอบจ่ายค่าจ้างรวมค่าน้ำมันด้วยตนเอง

กลุ่มคนส่วนมากในกลุ่มค้าข้าวหนึ่ง ๆ คือกลุ่มสมาชิกกลุ่มที่ถูกจัดให้เป็นแรงงานแบกข้าว แรงงานแบกข้าวในกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงมักลงทุนด้วยจำนวนเงินหลักร้อย และหลักพัน ในบางกลุ่มนั้น สมาชิกที่มีเป็นแรงงานแบกข้าวที่มีปัญหาทางการเงินอาจสามารถเข้ากลุ่มได้โดยไม่ต้องลงทุนเป็นตัวเงิน แต่สามารถแบ่งกำไรจากกลุ่มได้ ซึ่งเงื่อนไขในการรับเป็นสมาชิกผู้ลงทุนจะแตกต่างกันออกไปในแต่ละกลุ่ม ส่วนแบ่งของสมาชิกกลุ่มค้าข้าวที่เป็นแรงงานแบกข้าวนี้ คือกำไรที่หักจากค่าใช้จ่ายให้กับเจ้าของเรือและเจ้าของรถ โดยหารจำนวนคนที่ทำงานแบกข้าวในแต่ละครั้งที่มีการค้าขายข้าว ส่วน หน้าที่ของผู้ประสานงานในกลุ่มค้าข้าว คือการติดต่อผู้ค้าฝั่งลาว เพื่อกำหนดวันและเวลารับสินค้า จัดการการขนส่งมายังฝั่งท่าเรือของหมู่บ้าน โบกหิน พักสินค้า จนกระทั่งขายสินค้าไปสู่โรงสีหรือลูกค้าผู้รับซื้อข้าว รวมทั้งจัดการแรงงานทุกขั้นตอน ผู้ประสานงานนี้อาจเป็นสมาชิกกลุ่มหนึ่งๆ ที่เป็นนายทุน หรือผู้ที่ลงทุนเท่ากับสมาชิกระดับแรงงาน เพียงแต่ทำหน้าที่ประสานงานและจัดการให้กิจกรรมการค้าขาย และขนส่งเป็นไปอย่างราบรื่น

พัฒนาการด้านรูปแบบการจัดการการค้าข้าวข้ามโขงข้างต้น แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมการค้าข้ามพรมแดนนี้คือพื้นที่ของการจัดการความสัมพันธ์เชิงองค์กร ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ ด้วยโครงสร้างการจัดการที่เป็นระบบมากขึ้น ความสัมพันธ์ในเชิงองค์กรระหว่างสมาชิกกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงจึงกำกับควบคุมหน้าที่ของสมาชิกแต่ละคน สมาชิกกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงในหมู่บ้าน โบกหินสามารถจัดการการค้าข้าวในขณะที่ทำงาน รวมทั้งจัดการผลประโยชน์ให้กับสมาชิกในกลุ่ม พัฒนาการของการค้าข้าวข้ามโขงเช่นนี้จึงสามารถรองรับพัฒนาการในเชิงปริมาณ

ในการค้าข้าวข้ามโขง อันได้แก่ การขยายตัวของการค้าและขนาดของกลุ่มค้าข้าวที่จำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นในช่วงเวลานี้และช่วงเวลาดังกล่าว โครงสร้างดังกล่าวทำให้การจัดการส่วนแบ่งของผลประโยชน์และการควบคุมสมาชิกในกลุ่มเป็นไปได้โดยง่าย

ในแง่ของพัฒนาการเชิงปริมาณ กลุ่มค้าข้าวข้ามโขงที่รับซื้อข้าวในช่วงเวลานี้อาจมีจำนวนสมาชิกในกลุ่มมากถึง 50 คน รวมทั้งปริมาณข้าวที่รับซื้อจากคู่ค้าในฝั่งลาวนั้นมีจำนวนสูงขึ้น ในกรณีที่กลุ่มค้าข้าวข้ามโขงในหมู่บ้านโบกหินต้องการซื้อข้าวในปริมาณมาก สมาชิกกลุ่มมักติดต่อกับคู่ค้าในหมู่บ้านนาใหญ่ เนื่องจากหมู่บ้านดังกล่าวมีโครงสร้างพื้นฐาน คือถนนลูกรังที่กว้างและเรียบ สะดวกต่อการนำรถบรรทุกขนส่งข้าวจากชุมชนต่างๆ ในเขตเมืองละคอนเพียงผ่านทางหลวง ก่อนเข้ามายังท่าเรือของหมู่บ้านนาใหญ่ สภาพถนนที่ตัดเข้าสู่หมู่บ้านนาใหญ่นั้นแตกต่างจากสภาพถนนเข้าสู่หมู่บ้านอื่นๆ ในเมืองละคอนเพียงที่แคบ และขรุขระกว่า ทำให้การสัญจรไปมาไม่สะดวก และการขนส่งข้าวทำได้ช้าเมื่อเทียบกับหมู่บ้านนาใหญ่

ว่าด้วยการควบคุมชายแดนริมแม่น้ำโขงบริเวณหมู่บ้านโบกหิน ในช่วงเริ่มต้นทศวรรษที่ 2550 พื้นที่นี้ยังคงถูกควบคุมจากหน่วยงานทางการที่หลากหลาย ได้แก่ หน่วยงานตำรวจ หน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำแม่น้ำโขง (นรข.) กองอาสารักษาดินแดน กรมศุลกากร การควบคุมชายแดนในพรมแดนของสินค้าข้าว ยังคงเป็นพื้นที่ต่อร่องระหว่างผู้กระทำการที่เกี่ยวข้อง เช่นเดียวกับการค้าข้าวในช่วงแรกเนื่องจากการรับรู้และให้ความหมายของสินค้าข้าวและการค้าข้าวว่าเป็นการค้าเพื่อการดำรงชีพโดยกลุ่มเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานข้างต้น (สัมภาษณ์แม่ฮูร, อ้างแล้ว)⁶ สถานะของสินค้าและกิจกรรมข้ามพรมแดน ในช่วงพ.ศ. 2550 – 2553 เป็นไปตามแผนภูมิที่ 2.2 ในหน้าถัดไป

นอกเหนือจากการรับรู้เกี่ยวกับความหมายของการค้าข้าวโดยผู้ปฏิบัติงานควบคุมชายแดนในช่วงเวลานี้แล้ว ยังมีอีกเงื่อนไขหนึ่งที่เปิดพื้นที่ต่อร่องในปริบทของการค้าข้าวให้กับกลุ่มผู้ค้าข้าวในหมู่บ้าน เงื่อนไขดังกล่าว คืออำนาจท้องถิ่นที่เข้ามามีบทบาทในช่วงของการค้าข้าวแบบความสัมพันธ์เชิงองค์กร อำนาจท้องถิ่นดังกล่าว คือ กลุ่มคนรวยที่เป็นผู้ค้าข้าวข้ามโขง เริ่มมีตำแหน่งทางการเมืองในช่วงเวลานี้ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ที่เริ่มมีตำแหน่งทางการเมือง โดยเริ่มจากการเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จนดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านในปัจจุบัน ส่วนกลุ่มค้าข้าวของแม่ฮอนและพ่อใหญ่เสริฐ ที่ได้รับตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบล มอบหน้าที่ให้ลูกสาวของตนจัดการการค้าข้าวข้ามโขงในช่วงเวลานี้ ชาวบ้านที่มีตำแหน่งทางการเมือง ทั้งผู้ที่ได้ผลประโยชน์โดยตรงจากการค้าข้าวข้ามโขงและผู้ที่ไม่ได้ผลประโยชน์จากการค้าข้าวข้ามโขง จึงเริ่มมีบทบาทสำคัญใน

⁶ คู่มือ 39 จากการอ้างอิงแม่ฮูร

การเจรจาต่อรองกับการควบคุมและจับกุมของหน่วยงานอื่น ๆ ที่ปฏิบัติงานควบคุมชายแดนในพื้นที่ ได้แก่ หน่วยงานตำรวจ หน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำแม่น้ำโขง (นรข.) กองอาสา รักษาดินแดน และกรมศุลกากร ที่หมุนเวียนกันมาตรวจตราการชายแดนบ้าน โบกหินอย่างสม่ำเสมอ

อำนาจท้องถิ่นในกรณีศึกษานี้จึงเป็นตัวกลางต่อรองระหว่างการควบคุมชายแดนแบบทางการและกลุ่มผู้ค้าข้าวในการจำแนกอำนาจท้องถิ่นในสังคมไทย โดย McVey (อ้างแล้ว) เขาพูดถึงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านว่าเป็นผู้ที่ปกป้องผลประโยชน์ของท้องถิ่นจากการแทรกแซงของรัฐ ทั้งยังเป็นผู้ที่สามารถสร้างความเครือข่ายทางความสัมพันธ์ระดับบุคคลและแบบธุรกิจได้ ดังปรากฏในกรณีการค้าข้าวข้ามโขงในกลุ่มผู้ค้าข้าวในหมู่บ้าน โบกหิน ในช่วงพ.ศ. 2550 – 2553 แม้ปริมาณการค้าจะขยายใหญ่ขึ้น แต่กิจกรรมนี้ก็กลับไม่ได้ถูกปราบปรามอย่างเคร่งครัดเนื่องจากความสามารถในการต่อรองโดยอำนาจท้องถิ่น คือผู้ใหญ่บ้านและครอบครัวของนายองค์การบริหารส่วนตำบลรวมไปถึงการรับรู้เกี่ยวกับความหมายของการค้าข้าวโดยเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานจากหน่วยงานควบคุมชายแดน ที่ต่างมองการค้าข้าวข้ามโขงว่าเป็นกิจกรรมการค้าเชิงกิจกรรมหนึ่งของชาวบ้านชายแดนเท่านั้น (สัมภาษณ์ แม่โหยด 18 พ.ย. 56)

กลุ่มผู้ค้าข้าวในช่วงเวลานี้ ประกอบไปด้วยกลุ่มทั้งเล็ก และใหญ่ โดยกลุ่มผู้ค้าข้าวที่เล็กที่สุดอาจมีจำนวนสมาชิกน้อยกว่า 10 คน และกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดอาจมีสมาชิกมากถึง 60 – 50 คน สิ่งเหมือนกันในกลุ่มผู้ค้าข้าวทั้งขนาดเล็กและใหญ่คือโครงสร้างการทำงานในกลุ่ม กลุ่มผู้ค้าข้าวกลุ่มเล็กในช่วงนี้ เช่น กลุ่มของแม่กิ่ง ที่หันมาร่วมลงทุนกับเพื่อนบ้านที่สนิทสนมกัน จำนวน 5 – 6 คน เพื่อซื้อข้าวจากฝั่งลาว คู่ค้าของแม่กิ่งคือผู้ค้าข้าวในฝั่งลาวที่สามารถหาข้าวจำนวนมากมาส่งให้กับแม่กิ่งที่ทำเรือตรงกันข้ามกับหมู่บ้าน โบกหิน ผู้ค้าข้าวกลุ่มนี้ มีเงิน แรงงาน เรือ และรถอยู่แล้ว แม่กิ่ง แม่โหยด และแม่แก้ว จะทำหน้าที่แบกข้าวจากเรือ ที่พ่อเตื่อนใช้ขนส่งข้าวขึ้นรถ แต่บางครั้ง แม่กิ่งใช้วิธีจ้างแรงงานจากเพื่อนบ้าน บ้างจ้างเรือ หรือรถขนส่งเพื่อนำข้าวไปส่งขายให้กับโรงสีข้าว เป็นส่วนมาก บางครั้งแม่ยังซื้อข้าวส่วนนี้ไว้ เพื่อแบ่งขายในตลาดเพื่อทำกำไรเนื่องจากราคาส่วนต่างของราคาข้าวในฝั่งลาวและฝั่งไทย (สัมภาษณ์ แม่กิ่ง 19 พ.ค. 55 และแม่โหยด 18 พ.ย. 56) ส่วนกลุ่มผู้ค้าข้าวกลุ่มใหญ่ในช่วงเวลานี้ ได้แก่กลุ่มของผู้ใหญ่บ้าน และพ่อมาก ที่ค้าข้าวตั้งแต่ช่วงแรก และเน้นส่งข้าวให้กับโรงสีข้าวเป็นหลัก

โดยภาพรวมแล้ว การขยายขนาดของการค้าข้าวในช่วงเวลานี้ ที่เปิดรับชาวบ้าน โบกหินให้เข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมนี้มากขึ้น อาจชวนให้นึกว่าการค้าข้าวเปิดพื้นที่ให้กับชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่มีทุนที่จำกัด หรือมีทุนในรูปแบบทรัพย์สินอื่น ๆ ได้แก่ รถยนต์ เรือ หรือแรงงาน ได้แสวงประโยชน์จากการค้าข้าวข้ามโขง ยกตัวอย่างเช่น แม่น้อย ที่ร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ค้าข้าวในช่วงเวลา

นี้โดยทำงานแบกข้าวเพื่อหารายได้เสริมนอกจากการค้าขายที่เป็นอาชีพหลัก (สัมภาษณ์ แม่น้อย 17 พ.ค. 55) อย่างไรก็ตาม การเปิดพื้นที่การค้าข้าวข้ามโขงในเชิงพาณิชย์ในช่วงเวลานี้ยังนำไปสู่การกีดกันกลุ่มผู้ค้าตัวเล็กตัวน้อยที่มีทุนจำนวนน้อยกว่า

ที่ไม่มีสมาชิกกลุ่มที่มีอำนาจต่อรองกับการควบคุมชายแดน ต้องประสบกับอุปสรรคในการประกอบการค้าข้าว เช่น กรณีของแม่กิ่ง ที่มีจำนวนสมาชิกในกลุ่มไม่ถึงหลักสิบ และไม่มีสมาชิกกลุ่มที่มีตำแหน่งทางการเมืองร่วมหุ้นด้วย ทำให้การต่อรองกับการควบคุมโดยเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดนเป็นไปได้ยาก กลุ่มผู้ค้าที่ร่วมลงทุนกับแม่กิ่ง ได้แก่ ครอบครัวของแม่โหยด และครอบครัวของพ่อเตื่อน จึงต้องนำเข้าข้าวด้วยความลำบาก หรือต้องทำในเวลากลางคืน บางครั้งต้องทำก่อนรุ่งสางเพื่อจะได้หลบหลีกจากการจับกุมของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดน ไม่ใช่เรื่องง่ายที่กลุ่มของแม่กิ่งจะสามารถลักลอบนำเข้าข้าวในช่วงเวลาผิด เนื่องจากสมาชิกกลุ่มต่างมีงานต้องทำในช่วงเช้า เช่น ค้าขายในตลาด ทำนา ทำสวนของในฤดูน้ำลด เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว สมาชิกกลุ่มแม่กิ่งไม่สบายใจที่จะต้องทำงานแบบหลบ ๆ ซ่อน ๆ และต้องระแวงระวังเจ้าหน้าที่ทุกครั้ง ด้วยเหตุนี้ กลุ่มค้าข้าวของแม่กิ่งที่รวมตัวกันในช่วงนี้จึงต้องลักลอบนำเข้าข้าวไปในที่สุด (สัมภาษณ์ พ่อเตื่อน, 18 พ.ค. 55)

การค้าข้าวข้ามโขงในฐานะกิจกรรมการค้าเชิงพาณิชย์ในพรมแดนสังคมวัฒนธรรมในช่วงเวลานี้ พัฒนาขึ้นมาเป็นการค้าขนาดใหญ่ที่ขยายขนาดทุนและจำนวนสมาชิกกลุ่มจนต้องมีการจัดการการทำงานของสมาชิกกลุ่มที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น การจัดการดังกล่าวคือการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงที่ผู้ศึกษานิยามว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงองค์กรที่แบ่งงานตามลักษณะทุนที่สมาชิกแต่ละคนเป็นเจ้าของ การจัดการที่เป็นระบบมากขึ้นทำให้กลุ่มค้าข้าวข้ามโขง ณ หมู่บ้านโบกหินยิ่งเพิ่มจำนวนสมาชิก และปริมาณการนำเข้าข้าวมากขึ้นกว่าการค้าข้าวในช่วงก่อนหน้า อย่างไรก็ตาม แม้ขนาดของการค้าข้าวในช่วงเวลานี้จะใหญ่ขึ้น และสินค้าข้าวที่ถูกนำเข้าผ่านบ้านโบกหินไม่ได้ผ่านการเสียภาษีเช่นการค้าข้าวในช่วงก่อนหน้า⁷ การค้าข้าวข้ามโขงคงยังไม่ถูกรวบปรามอย่างเด็ดขาดเนื่องจากเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมชายแดนยังคงรับรู้ว่าการค้าข้าวนี้เป็นกิจกรรมการค้าเชิงพาณิชย์ข้ามพรมแดนที่ไม่มีความผิดร้ายแรงเท่ากับการค้ายาเสพติดที่เป็นปัญหาต่อความมั่นคงของชาติไทย การนำเข้าข้าวจึงยังคงดำเนินต่อไปได้ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ค้าข้าวที่มีสมาชิกผู้มีตำแหน่งทางการเมืองท้องถิ่นที่สามารถต่อรองกับการควบคุมจากเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดนได้ การเกิดอำนาจท้องถิ่นในพื้นที่การค้าข้าวในช่วงเวลานี้ยังเป็นจุดเริ่มต้นของโครงสร้างการต่อรองกับการกำกับควบคุมการค้าข้าวในเวลาต่อมาอีกด้วย

⁷ โปรดดูแผนภูมิ 2.2

แผนภูมิ 2.2 การจำแนกสถานะทางกฎหมายและสถานะทางสังคม
ของสินค้าและกิจกรรมข้ามพรมแดนในช่วง พ.ศ. 2550 - 2553

สถานะทางกฎหมาย	สถานะทางสังคม
<ul style="list-style-type: none"> - สินค้าอุปโภคบริโภคที่ข้ามฝั่งในวันพฤหัสบดี <p style="text-align: center;">ถูกกฎหมาย</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ชาวจากฝั่งลาว (ในความหมายของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานควบคุมชายแดน) - สินค้าอุปโภคบริโภคที่ข้ามฝั่งนอกเหนือจากวันพฤหัสบดี - ผลผลิตตามธรรมชาติและผลผลิตทางการเกษตร <p style="text-align: center;">ไม่เถื่อน (ชอบธรรม, ยอมรับได้)</p>
<p style="text-align: center;">ผิดกฎหมาย</p> <ul style="list-style-type: none"> - ยาเสพติด - ไม้พะยุง สินค้าไม้ต่างๆ - ชาวจากฝั่งลาว - ผลผลิตตามธรรมชาติและผลผลิตทางการเกษตร 	<p style="text-align: center;">เถื่อน (ไม่ชอบธรรม, ยอมรับไม่ได้)</p> <ul style="list-style-type: none"> - ยาเสพติด - ไม้พะยุง สินค้าไม้ต่างๆ

2.3 การค้าข้าวข้ามโขงในช่วงของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (พ.ศ. 2554 – ก่อนเดือนมีนาคม 2555)

พัฒนาการของการค้าข้าวข้ามโขงในช่วงของความสัมพันธ์เชิงองค์กรที่การค้าข้าวเริ่มขยายตัว และมีโครงสร้างและรูปแบบการจัดการที่ชัดเจนขึ้น ช่วยรองรับการขยายตัวของกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงทั้งในแง่จำนวนสมาชิก ให้สามารถรองรับการค้าข้าวขนาดใหญ่ขึ้นในช่วงการค้าข้าวตั้งแต่พ.ศ. 2554 ถึง เดือนตุลาคม พ.ศ. 2555 ซึ่งคาบเกี่ยวกับช่วงเวลาของการทำงานภาคสนามของวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ ในส่วนนี้ ผู้ศึกษาขออภิปรายการค้าข้าวข้ามโขงจนถึงช่วงก่อนเดือนมีนาคม พ.ศ. 2555 ก่อนที่จะนำเสนอการค้าข้าวข้ามโขงหลังจากนั้นเป็นต้นไปในบทที่ 4

ในช่วงของการค้าข้าวข้ามโขงแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ กลุ่มผู้ค้าข้าวแต่ละกลุ่มมีจำนวนสมาชิกมากขึ้นถึง 80 ถึงมากกว่า 100 คน โดยที่รูปแบบการจัดการการค้าข้าวข้ามโขงในยุค

นี้ ยังคงใช้วิธีเกี่ยวกับการจัดการการค้าในยุคก่อนหน้า คือมีการจัดแบ่งสมาชิกกลุ่ม และหน้าที่ตามลักษณะของการลงทุน การค้าข้าวข้ามโขงในช่วงความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในช่วงนี้ หมายถึงการที่กลุ่มผู้ค้าข้าวอาศัยอำนาจในการเมืองท้องถิ่นของสมาชิกกลุ่มระดับนายทุนเพื่อค้าข้าวต่อไปได้ กล่าวคือ กลุ่มค้าข้าวที่ทำงานในช่วงเวลานี้มักได้รับการช่วยเหลือจากผู้มีตำแหน่งทางการเมืองท้องถิ่น เพื่อที่ในยามที่ประสบปัญหา เช่น ถูกจับกุมหรือยึดของกลาง ผู้มีอำนาจท้องถิ่นจะได้ดำเนินเรื่องเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าวไป⁸

การเป็นสมาชิก การรับจ้าง หรือการเข้าร่วมทำงานในกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงหนึ่งๆ มีความยืดหยุ่นและลื่นไหลมากกว่าการค้าข้าวในยุคก่อน ๆ เช่นในเรื่องการเป็นสมาชิก การรับจ้าง หรือการเข้าร่วมทำงานในกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงหนึ่ง ๆ นั้น ชาวบ้านสามารถเลือกเป็นสมาชิกหรือเลือกทำงานให้กับกลุ่มค้าข้าวกลุ่มอื่น ๆ ได้ ขึ้นอยู่กับชนิดของทุนและทุนทางสังคมในรูปแบบความสัมพันธ์กับกลุ่มค้าข้าวกลุ่มอื่น ๆ ยกตัวอย่างในกรณีของพ่อมากผู้เป็นนายทุนกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงของตนเองและญาติพี่น้องเป็นหลัก นอกจากพ่อมากจะเป็นสมาชิกที่เป็นนายทุนแล้ว พ่อมากยังทำงานร่วมกับกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงกลุ่มอื่นๆ โดยขับเรือรับจ้างขนข้าวให้กับกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงกลุ่มอื่น ๆ ได้อีกด้วย

นอกเหนือจากโครงสร้างของกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงที่ยืดหยุ่นมากขึ้นแล้ว ยังพบว่าชาวบ้านที่เป็นสมาชิกในกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงยังประยุกต์ใช้ประติสัมพันธ์กรรมต่างๆ เพื่อรองรับขนาดการค้าที่ใหญ่ขึ้น เช่น ลิฟต์ที่ชาวบ้านไชนงส่งข้าวจากจุดเทียบท่าเรือของหมู่บ้านในเวลาน้ำลดมายังตลิ่งที่จอดรถและอยู่สูง เป็นเครื่องทุ่นแรงงานคนแบกข้าวในพื้นที่สูงชัน ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้การขนถ่ายข้าวยังเร็วขึ้น ทำให้ลดความเสี่ยงจากการถูกจับกุมในการทำงานครั้งหนึ่ง ๆ ประติสัมพันธ์กรรมนี้แต่เดิมมีไว้เพื่อใช้รับจ้างขนส่งสินค้าให้กับชาวบ้านจากฝั่งลาวที่เข้ามาซื้อสินค้าในตลาดในฝั่งไทย จากริมตลิ่งที่อยู่สูงลงไปยังเรือที่จอดอยู่ริมแม่น้ำโขง ในช่วงที่จำนวนข้าวมากขึ้น สมาชิกกลุ่มจึงต้องการเครื่องทุ่นแรงเช่นลิฟต์ในขณะทำงาน ลิฟต์ถูกสร้างเพื่อใช้ขนส่งข้าวจากการร่วมลงทุนของชาวบ้านโบกหินกลุ่มหนึ่ง ในช่วงเวลาที่ผู้วิจัยใช้เวลา ณ หมู่บ้านโบกหิน ผู้วิจัยสังเกตว่ามีลิฟต์จำนวน 2 ตัว ตัวหนึ่งสร้างขึ้นโดยพ่อใจ ผู้รับจ้างขนส่งสินค้าให้กับชาวบ้านจากฝั่งลาว อีกตัวหนึ่งเป็นของผู้ร่วม

⁸จากการสัมภาษณ์แม่ก่อนที่ว่า “เมื่อชาวบ้านแก่ข้าวคราวก่อน แล้วถูกจับ พ่อใหญ่ นาย ก.เอาตำแหน่งไปประกันตัวออกให้ เหมือนกับคนอื่น ๆ ที่โดนจับเพราะขนถั่วขนมันในสวนของตัวเองในฝั่งลาวนั้นแหละ คนบ้านเราที่เขามียเงิน เขาก็ไปซื้อที่ดินทำสวนที่ฝั่งลาว ดินทางฝั่งลาวมันดี ปลูกอะไรก็ขึ้น ตอนเก็บเกี่ยว เขาก็เอาเรือเขาไปแก่งั่ว แก่งมันข้ามมาฝั่งไทย แต่มาโดนจับเพราะนายหาว่าเอามาจากฝั่งลาว ทั้ง ๆ ที่เป็นของตัวเอง ถ้ามีเรื่องแบบนี้พ่อใหญ่ นาย ก.เขาก็ต้องไปจัดการทำเรื่องเอาของเขาคืนมาให้” (สัมภาษณ์ 18 พ.ย. 56)

ลงทุนสร้างและดูแลฟาร์มจากกลุ่มค้าข้าวหนึ่งที่รับจ้างกลุ่มค้าข้าวของตนเอง และรับจ้างกลุ่มค้าข้าวกลุ่มอื่นๆ เพื่อขนส่งข้าวมาขังคลังด้วย

นอกจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและการจัดการการค้าข้าวข้ามโขงจะมีความยืดหยุ่นมากขึ้นแล้ว เครือข่ายความสัมพันธ์ของการค้าข้าวข้ามโขงยังขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง ทั้งยังมีความยืดหยุ่นมากขึ้น โดยเฉพาะในฝั่ง ไทย ที่กลุ่มค้าข้าวข้ามโขงมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับลูกค้าจากพื้นที่นอกเขตจังหวัดของหมู่บ้าน โบกหิน เช่น เจ้าของโรงงานแปรรูปอาหารสัตว์ โรงเล้า โรงงานผลิตแป้ง เป็นต้น ในขณะที่ยังคงมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้าของโรงสีข้าวในพื้นที่ จึงทำให้ชาวกลุ่มผู้ค้าข้าว มีแหล่งจำหน่ายสินค้าข้าวมากขึ้น

ในขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายและผู้กระทำการที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวข้ามโขงมีความยืดหยุ่นและเอื้อต่อการเติบโตของการค้าข้าวข้ามโขงในกลุ่มชาวบ้าน โบกหิน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการที่เป็นคนชายแดนและผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดนนั้นกลับเคร่งเครียดขึ้นในช่วงเวลานี้ ทั้งนี้ เนื่องจากปฏิบัติการควบคุมชายแดนในช่วงนี้ต้องเป็นไปอย่างเคร่งครัด เพราะหน่วยงานที่ปฏิบัติการควบคุมชายแดนปฏิบัติหน้าที่เริ่มถูกบีบให้ควบคุมกิจกรรมการค้าข้าวข้ามโขง และกิจกรรมข้ามพรมแดนอื่นๆมากขึ้น ซึ่งเป็นผลจากการนำเสนอของสื่อมวลชน องค์กรอิสระ พรรคการเมือง ไปจนถึงสื่อสังคมต่างๆเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนข้ามพรมแดน ทั้งในพื้นที่ชายแดนริมโขง และพื้นที่ชายแดนอื่น ๆ การค้าข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านเริ่มถูกสื่อมวลชนจับตามองความเคลื่อนไหวเป็นพิเศษ เนื่องจากข้อสันนิษฐานที่ว่าปลายทางของข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านอาจเกี่ยวโยงกับโครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาลพรรคเพื่อไทยในขณะนั้น

หน่วยงานที่ปฏิบัติงานควบคุมชายแดนเขตหมู่บ้าน โบกหินในช่วงเวลานี้ ได้แก่ หน่วยงานตำรวจ หน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำแม่น้ำโขง (นรข.) กองอาสารักษาดินแดน กรมศุลกากร หน่วยงานปกครองท้องถิ่น กรมสรรพากร และกรมป่าไม้ที่ทำงานในพื้นที่เพื่อกำกับควบคุมการค้าไม้พยางข้ามพรมแดน ในบรรดาหน่วยงานที่ปฏิบัติการบนพื้นที่ชายแดนบ้าน โบกหินเหล่านี้ หน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำแม่น้ำโขง หรือ นรข. มีบทบาทที่ชัดเจนและเคร่งครัดในการปฏิบัติงานควบคุมชายแดนมากกว่าหน่วยงานควบคุมชายแดนอื่นๆ เห็นได้จากปฏิบัติการจับกุมกิจกรรมข้ามพรมแดนและสินค้าที่อยู่ในประเภทของสินค้าผิดกฎหมาย โดยเฉพาะยาเสพติด และไม้พะยุง ข้าวจากฝั่งลาว คือสินค้าหนึ่งที่เจ้าหน้าที่นรข.มีหน้าที่ควบคุม เจ้าหน้าที่นรข. จึงมักเป็นที่ไม่พอใจของชาวบ้าน โบกหิน ปรากฏการณ์ข้างต้น แสดงถึงการเปลี่ยนไปของสถานะทางสังคมและสถานะทางกฎหมายของข้าวข้ามโขง หากจำแนกตามกรอบการแบ่งประเภทสินค้าและกิจกรรมการข้ามพรมแดนโดย van Schendel แล้ว ในช่วงเวลานี้ สินค้าข้าวถูกจำแนกหรือ

นิยามสถานะทางสังคมว่าเดือนเนื่องจากเริ่มเป็นการค้าขนาดใหญ่ที่ไม่ใช่เพื่อการดำรงชีพของชาวบ้าน (สัมภาษณ์ อ้ายสน, 29 มิ.ย. 56 และอ้ายเสน 20 พ.ย. 56) ดังปรากฏในแผนภูมิที่ 2.3

แม้ปฏิบัติการควบคุมของหน่วยงานควบคุมชายแดนโดยเฉพาะนรข.จะเคร่งครัด แต่ใช้ว่านรข.จะสามารถควบคุมชายแดนได้อย่างตรงไปตรงมา แทนที่ เจ้าหน้าที่นรข.ต้องปรับวิธีการในการควบคุมกิจกรรมข้ามพรมแดนบนชายแดนบ้าน โบกหินด้วย อ้ายสน เจ้าหน้าที่นรข.คนหนึ่งให้ข้อมูลว่าเจ้าหน้าที่นรข.จำต้องเลือกวิธีปฏิบัติในการควบคุมกิจกรรมข้ามพรมแดนที่ผิดกฎหมายที่แตกต่างกัน เช่น ในกรณีการค้ายาบ้าที่เป็นสินค้าผิดกฎหมายที่ร้ายแรงกว่า เจ้าหน้าที่นรข. มักเลือกใช้วิธีจับกุมและยึดของกลางทันที ส่วนในกรณีของการค้าข้าวข้าม โขง เจ้าหน้าที่นรข.มักเลือกที่จะหลีกเลี่ยงการจับกุมชาวบ้าน แต่จะใช้วิธียึดของกลางแทน ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น ประการแรก เจ้าหน้าที่นรข.เห็นว่ากรจับกุมชาวบ้านที่ค้าข้าวข้าม โขงอาจสร้างความลำบากให้กับชาวบ้านที่ถูกจับกุม เนื่องจากชาวบ้านตัวเล็กตัวน้อยที่อาจเป็นเพียงมรดงานในเครือข่ายการค้าข้าวข้าม โขงนี้ ต้องเสียทรัพย์และเสียเวลาในกระบวนการฟ้องร้อง ประการที่สอง เนื่องจากชาวบ้านที่เป็นสมาชิกในกลุ่มค้าข้าวข้าม โขงนั้น เป็นเพียงมรดงานในเครือข่ายของการค้าข้าวข้าม โขง เจ้าหน้าที่นรข.จึงเห็นว่าไม่คุ้มกันที่จะจับกุมชาวบ้านเนื่องจากไม่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาการนำเข้าข้าวที่ไม่มีกฎหมายรองรับได้ ประการที่สาม การเลี่ยงการจับกุมชาวบ้าน คือหนึ่งในยุทธศาสตร์การควบคุมชายแดนของนรข. อ้ายสน กล่าวว่าการจับกุมชาวบ้านทำให้เจ้าหน้าที่นรข.เสียมวลชนที่เป็นแหล่งข่าวอย่างดีในการสืบสาวข้อมูลที่นำไปสู่เบาะแสของกิจกรรมที่ผิดกฎหมายร้ายแรงกว่า ดังนั้น เจ้าหน้าที่นรข. จึงยอมเสียเบียดตัวเล็กเพื่อแลกกับข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการจับกุมผู้ที่เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดที่ร้ายแรงกว่า (สัมภาษณ์ 29 มิ.ย. 56)

พัฒนาการของการค้าข้าวข้าม โขงในมิติพรมแดนทางสังคมวัฒนธรรมในช่วงเวลาดังแต่ พ.ศ. 2554 จนถึงก่อนการทำงานภาคสนาม คือการพัฒนาของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการที่ถูกขับเคลื่อนด้วยความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างชาวบ้านชายแดน กับผู้มีอำนาจท้องถิ่น ผู้เป็นสมาชิกและเกี่ยวข้องกับการค้าข้าวข้าม โขง กิจกรรมข้ามพรมแดนนี้เกิดขึ้นในกลุ่มของผู้ที่มีความสัมพันธ์กับอำนาจท้องถิ่น และขยายการค้าจนต้องปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานภายในกลุ่มให้ยืดหยุ่น และพึ่งพาเทคโนโลยี รวมทั้งใช้วิธีการจ้างงานคนที่ไม่ใช่สมาชิกกลุ่มเพื่อช่วยงานในกลุ่มค้าข้าวอีกด้วย

การค้าข้าวข้าม โขงในช่วงเวลานี้ มีลักษณะที่ผิดกฎหมายและเริ่มถูกนิยามโดยเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดนบางคนว่ามีสถานะเดือนเนื่องจากการค้าที่ใหญ่เกินกว่าการดำรงชีพในครัวเรือน อย่างไรก็ตามการค้าข้าวข้าม โขง ยังไม่ถูกปราบปรามอย่างเด็ดขาดแม้จะเริ่มมีปฏิบัติการควบคุมอย่างเคร่งครัดที่สร้างความไม่พอใจแก่ชาวบ้านขึ้น ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดน

เหล่านี้ยังคงเลือกวิธีที่แตกต่างกันในการควบคุมกิจกรรมข้ามพรมแดนที่แตกต่างกันไป กล่าวคือยังเลือกที่จะควบคุมชาวบ้านผู้ค้าข้าวอย่างละมุนละม่อมกว่าชาวบ้านผู้ค้ายาเสพติดหรือสินค้าที่มีสถานะที่ผิดกฎหมายหรือเถื่อนร้ายแรงกว่าสินค้าข้าว ทำให้การค้าข้าวยังคงดำเนินต่อไปได้

แผนภูมิ 2.3 การจำแนกสถานะทางกฎหมายและสถานะทางสังคมของสินค้าและกิจกรรมข้ามพรมแดนในช่วง พ.ศ. 2554 – ก่อน มี. ค. 2555

สถานะทางกฎหมาย	สถานะทางสังคม
<ul style="list-style-type: none"> - สินค้าอุปโภคบริโภคที่ข้ามฝั่งในวันพฤหัสบดี <p style="text-align: center;">ถูกกฎหมาย</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ข้าวจากฝั่งลาว (ในความหมายของชาวบ้าน) - สินค้าอุปโภคบริโภคที่ข้ามฝั่งนอกเหนือจากวันพฤหัสบดี - ผลผลิตตามธรรมชาติและผลผลิตทางการเกษตร <p style="text-align: center;">ไม่เถื่อน (ชอบธรรม, ยอมรับได้)</p>
<ul style="list-style-type: none"> - ยาเสพติด - ไม้พะยุง สินค้าไม้ต่างๆ - ข้าวจากฝั่งลาว - ผลผลิตตามธรรมชาติและผลผลิตทางการเกษตร <p style="text-align: center;">ผิดกฎหมาย</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ข้าวจากฝั่งลาว - ยาเสพติด - ไม้พะยุง สินค้าไม้ต่างๆ <p style="text-align: center;">เถื่อน (ไม่ชอบธรรม, ยอมรับไม่ได้)</p>

2.4 สรุป

พัฒนาการของการค้าข้าวข้ามโขง โดยกลุ่มผู้ประการถที่นำเข้าข้าวจากฝั่งลาวผ่านหมู่บ้านโบกหินตั้งแต่จุดเริ่มต้นคือช่วงทศวรรษ 2540 จนถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2555 แสดงให้เห็นพลวัตของการค้าข้าวข้ามโขงในพรมแดนทางสังคมวัฒนธรรมที่ไม่ถูกกำกับควบคุมอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดจากพรมแดนทางกายภาพการเมือง นอกจากนี้จะไม่ถูกควบคุมโดยรัฐศูนย์กลางแล้ว การค้าข้าวข้ามโขงยังมีพัฒนาการในตัวเอง ในแง่ของเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ ความไม่เป็นทางการในกรณีของกิจกรรมการค้าข้าวข้ามโขง ณ หมู่บ้าน โบกหินนี้ หมายถึงการเป็นพื้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่แบ่งออกเป็นความสัมพันธ์ 3 รูปแบบ ในสามช่วงเวลา ซึ่งใน

ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนไปของการควบคุมชายแดนเหนือพรมแดนสินค้าข้าว ความสัมพันธ์รูปแบบดังกล่าวได้แก่ ในช่วงทศวรรษที่ 2540 การค้าข้าวข้ามโขงก่อตัวจากความสัมพันธ์แบบเครือข่าย เพื่อร่วมลงทุนและนำเข้าข้าวจากฝั่งลาวมายังหมู่บ้าน ในช่วงนี้ การจัดการการค้า รูปแบบเกี่ยวกับการค้า รวมทั้งปลายทางของข้าว ยังไม่มีลักษณะที่ชัดเจน กล่าวคือ ผู้ค้าจำนวนหนึ่งไม่จับกลุ่มหรือร่วมหุ้นกับสมาชิกคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน ในขณะที่กลุ่มชาวบ้านผู้ค้าข้าวอีกจำนวนหนึ่งเลือกที่จะระดมทุนกับสมาชิกครอบครัวหรือเพื่อนบ้านที่ใกล้ชิดกันเพื่อนำเข้าข้าวมายังหมู่บ้าน โบกหิน ก่อนนำไปแบ่งขายหรือนำไปขายให้กับโรงสีข้าว นอกจากนี้ การค้าข้าวในช่วงแรก ยังไม่มีรูปแบบที่แน่นอน ซึ่งเห็นได้จากวิธีการเลือกจัดการเกี่ยวกับการนำเข้าข้าวจากฝั่งลาวของชาวบ้านโบกหินแต่ละคน แต่ละครอบครัว หรือแต่ละกลุ่มที่แตกต่างกัน

ว่าด้วยเรื่องการควบคุมชายแดนในช่วงเวลาของการค้าข้าวที่อาศัยความสัมพันธ์แบบเครือข่าย ปฏิบัติการควบคุมสินค้าและกิจกรรมข้ามพรมแดนในช่วงเวลานี้ ถูกแบ่งโดยสถานะของสินค้าและกิจกรรมข้ามพรมแดนที่เกิดขึ้นกล่าวคือ เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานควบคุมชายแดนเคร่งครัดกับการควบคุมกิจกรรมข้ามพรมแดนที่เป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ เช่น ยาเสพติด แต่จะลุ่มอะหล่วยในพรมแดนของการค้าสินค้าข้าว ทำให้กลุ่มผู้ค้าข้าวมีทางเลือกเพื่อต่อรองกับการกำกับควบคุมแบบทางการ ทางเลือกเหล่านั้นได้แก่ การเลือกเสียภาษีนำเข้าข้าวให้กับกรมศุลกากรในกลุ่มชาวบ้านผู้ค้าข้าวที่มีทุนเพียงพอ หรือการให้สินบนในรูปแบบต่างๆแก่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในกลุ่มชาวบ้านผู้ค้าข้าวกลุ่มหนึ่ง นอกจากนี้การลักลอบนำเข้าข้าวข้ามฝั่งโขงโดยไม่ให้เป็นที่ยกเว้นของเจ้าหน้าที่ก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่งของกลุ่มชาวบ้านผู้ค้าข้าวกลุ่มที่ไม่มีทุนเพียงพอต่อการเสียภาษีหรือ ไม่มีความสัมพันธ์หรือเข้าถึงเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานควบคุมชายแดนได้

พัฒนาการของการค้าข้าวข้ามโขงในช่วงที่สอง (พ.ศ. 2550 – 2553) มีรูปแบบที่ชัดเจนขึ้น ทิศทางของการจัดการความสัมพันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างสมาชิกในกลุ่มค้าข้าวข้ามโขง เป็นไปในเชิงองค์กรมากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงถูกกำกับโดยรูปแบบการจัดการที่กำหนดและแบ่งหน้าที่การทำงานระหว่างสมาชิกกลุ่มที่ชัดเจน ส่วนการควบคุมพรมแดนของสินค้าข้าวในช่วงเวลานี้ มีอำนาจท้องถิ่นเข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการค้าข้าวข้ามโขง ซึ่งเป็นตัวกลางในการต่อรองกับการควบคุมแบบทางการเพื่อให้การค้าข้าวยังคงดำเนินต่อไปได้ เช่นเดียวกับการค้าข้าวในช่วงแรก สถานะของข้าวถูกรับรู้และให้ความหมายว่าผิดกฎหมายแต่มีความชอบธรรมในแง่กิจกรรมการค้าเชิงพาณิชย์ เปิดพื้นที่ให้กลุ่มชาวบ้านผู้ค้าข้าวสามารถต่อรองกับเจ้าหน้าที่เพื่อให้ละเว้นหรือผ่อนปรนการควบคุมสินค้าและกิจกรรมได้

กระทั่งถึงช่วงเวลาของการค้าข้าวในช่วงที่ขับเคลื่อนด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (พ.ศ. 2554 – ก่อน มีนาคม พ.ศ. 2555) โครงสร้างและรูปแบบการจัดการการค้าข้าวข้ามโขงที่มีอยู่

รองรับพัฒนาการของการค้าในเชิงปริมาณ ทั้งในด้านขนาดของกลุ่มที่จำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นถึงมากกว่า 100 คนต่อกลุ่ม และในด้านปริมาณสินค้าข้าว กล่าวคือ ในบางครั้งหรือบางวันที่มีการนำเข้าข้าว มีข้าวข้ามแม่น้ำโขงมายังหมู่บ้านโบกหินมากกว่า 1,000 กระสอบ ก่อนถูกนำส่งปลายทางที่ต้องการข้าว การค้าข้าวข้ามโขงในช่วงเวลานี้มีรูปแบบการจัดการและแบ่งหน้าที่ระหว่างสมาชิกกลุ่มเช่นเดียวกับการค้าข้าวในช่วงก่อนหน้า เพียงแต่แตกต่างตรงที่ความยืดหยุ่นในการทำงานของสมาชิกในกลุ่ม กล่าวคือ สมาชิกกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงที่ใช้ทรัพย์สิน เช่น รถ และเรือ ในการลงทุน สามารถทำงานร่วมกับกลุ่มค้าข้าวข้ามโขงกลุ่มอื่นๆ ได้ อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาพบว่าการควบคุมสินค้าข้าวในช่วงเวลานี้กลับเคร่งครัดกับมากกว่าการค้าข้าวในช่วงก่อนหน้า เนื่องจากการค้าสินค้าชนิดนี้เริ่มได้รับความสนใจจากสังคมในวงกว้าง ทำให้ผู้ปฏิบัติการควบคุมชายแดนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องมีปฏิบัติการควบคุมการค้าข้าวอย่างจริงจัง แต่เนื่องจากความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างสมาชิกระดับนายทุนของกลุ่มที่มีอำนาจท้องถิ่น คือมีตำแหน่งทางการเมืองท้องถิ่น กลุ่มชาวบ้านผู้ค้าข้าวจึงยังสามารถต่อรองกับการควบคุมแบบทางการและค้าข้าวต่อไปได้

โดยสรุปแล้ว การค้าข้าวในเชิงพาณิชย์ ณ หมู่บ้านโบกหินมีพัฒนาการในมิติของพรมแดนทางสังคมวัฒนธรรมในแง่ที่เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ถูกขับเคลื่อนด้วยความสัมพันธ์ทั้งสามรูปแบบที่ได้นำเสนอไปข้างต้น การค้าข้าวพัฒนาจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ผู้การถูกกำกับโดยความสัมพันธ์เชิงองค์กร ก่อนถูกกำกับโดยความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่พัฒนาโครงสร้างกลุ่มค้าข้าวที่มีอยู่ในชุมชนให้สามารถขยายตัวเพื่อรองรับสมาชิกและจำนวนข้าวที่นำเข้ามาได้มากขึ้นแน่นอนว่าขนาดของการค้าที่เพิ่มขึ้นทำให้สถานะของกิจกรรมการค้าข้าวเปลี่ยนจากที่เคยเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวบ้านในชุมชนบ้านโบกหิน ไปเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เชื่อมต่อกับชุมชนภายนอก ที่ปลายทางของสินค้าอาจอยู่ในพื้นที่นอกชุมชนชายแดน จนเป็นที่สังเกตโดยสังคมวงกว้างขึ้น การรับรู้เกี่ยวกับกิจกรรมการค้าข้าวข้ามโขงโดยสังคมอื่น ๆ ในอาณานิคมรัฐไทย มีผลทำให้สถานะของกิจกรรมเปลี่ยนไปสถานะไปเป็นกิจกรรมที่เถื่อนหรือผิดกฎหมายร้ายแรงมากกว่าเมื่อครั้งที่ชาวบ้านโบกหินนำเข้าข้าวในช่วงแรก สถานะของสินค้าข้าวและกิจกรรมการค้าข้าวที่เปลี่ยนไปนี่เองคือประเด็นที่ผู้ศึกษาจะนำเสนอและอภิปรายในรายละเอียดในบทที่ 4 และ 5 ต่อไป